

चांदोबा

जानेवारी १९९७

विशेष बातम्या

नोबेल शांति पुरस्कार

टॅमोर हे इण्डोनेशिया जवळचे एक लहानसे बेट. हे बेट अजूनही अशांत आहे. तरीही येथील रहिवासी स्वातंत्र्य प्राप्तीसाठी लढा आलेले आहेत. येथे शान्तता प्रस्थापित करण्यासाठी अहिंसा मार्गाचा अवलंब करीत ते आपल्या ध्येयाकडे वाटचाल करत आहेत. याबद्दल येथील दोन नेत्यांना या वर्षाचा नोबेल पुरस्कार दिला जाणार असल्याची घोषणा झालेली आहे. टॅमोरचे बिशप कार्लिस फिलिप बेलो हे प्रवासी जीवन जगत असले तरी या बेटाच्या स्वातंत्र्यासाठी अथक प्रयत्न करत आहेत. जोस रोमोस होर्ता हे पूर्वटिमोरचे सर्वमान्य नेता आहेत. या दोन नेत्यांनाच हा शान्ति-पुरस्कार दिला जाणार आहे.

जवळजवळ गेल्या पाचशे वर्षांपासून पूर्वटॅमोर पोर्तुगीजांच्या आहे. दुसऱ्या महायुद्धानंतर जगातील वसाहत-पद्धतीचा विनाश होऊ लागला. तेंव्हापासून टॅमोरची प्रजाही आपल्या स्वातंत्र्यासाठी लढू लागली. या लढाईने १९७५ पर्यन्त चांगलेच तीव्र रूप धारण केले. सत्तांतराची कोणत्याही प्रकारची व्यवस्था न करताच पोर्तुगीज शासकांनी अचानक हे बेट सोडून जाण्याचा निर्णय घेतला. स्वातन्त्र्य लढ्यात मग्न असलेल्या 'फ्रिटेलिन' ने राजधानी डिली येथून स्वतन्त्रतेची घोषणा केली. परन्तु इण्डोनेशियाने पूर्वटॅमोरला 'स्वतन्त्र देश' म्हणून मान्यता देण्यास नकार दिला. फ्रिटेलिन् विरुद्ध लढण्यासाठी त्यांनी आपले सैन्य पाठवले. त्यावेळी जी लढाई झाली, त्यात टॅमोरची जवळजवळ २,००,००० प्रजा मरून गेली. १९७६ च्या जुलैमधे इण्डोनेशियाने त्या बेटाला आपले २७ वे राज्य बनवले.

तरीही, अजूनपर्यन्त संयुक्त राष्ट्र संघाने पूर्व-टॅमोर चा 'इण्डोनेशियात सामावलेले राज्य' म्हणून स्वीकार केलेला नाही; तशी मान्यता दिली नाही.

१२ नोव्हेंबर १९९१ रोजी राजधानी डिली मधे मानवी हक्कांशी संबंधित एका कार्यकर्त्याच्या मृत्यूबद्दल एक शोकसभा घेतली गेली. या सभेला जवळजवळ तीन हजार लोक उपस्थित राहिले. त्यांच्यावर इण्डोनेशियाच्या सैन्याने गोळीबार केला. त्यात पन्नासपेक्षाही अधिक लोक मृत्यु पावले. यानन्तर फ्रिटेलिनचे नेता सनाना गुस्मावो यांना कारागृहात टाकले गेले. अजूनही त्यांची मुक्ती झालेली नाही.

टॅमोरचे नेता रेमोस होर्ता यांनी १९७५ मधे देश सोडला व ते स्वच्छन्द प्रवास-जीवन व्यतीत करू लागले; देशाबाहेर राहून देशाच्या स्वातन्त्र्यासाठी कायम हालचाल करीत राहिले. संयुक्त राष्ट्र-संघात ते अनेक वर्षे पूर्व टॅमोरचे अनधिकृत प्रतिनिधी म्हणून राहिले. संयुक्त राष्ट्र-संघाने आपल्या देशाला केवळ 'ऑब्झर्व्हर' म्हणूनही मान्यता न दिल्याने ते न्यूयॉर्क सोडून देऊन ऑस्ट्रेलियात राहू लागले. तेंव्हापासून ते तेथे पूर्वटॅमोरचे प्रतिनिधी म्हणून रहात आहेत.

इण्डोनेशिया हा जगातला सर्वात मोठा मुस्लिम देश होय. पूर्वटॅमोरची जवळजवळ ८० टक्के प्रजा ख्रिश्चन धर्मीय आहे. १९८३ मधे बिशप बेलो तेथे गेले व त्यांनी आन्दोलनाला प्रारंभ केला. त्यांनी संयुक्त राष्ट्रसंघाला पत्राने कळवले की इण्डोनेशिया त्या बेटातून जेव्हा माघार घेईल, तेंव्हा जनतेचा कौल विचारात घेतला जावा. त्यांच्याकडून काही उत्तर मिळण्यापूर्वीच बिशपच्या म्हणण्याचे समर्थन करणाऱ्यांना इण्डोनेशियन अधिकाऱ्यांनी कारागृहात कोंबले. त्या दिवसापासून टॅमोरमधून बिशप बेलो व विदेशात राहून रोमोस होर्ता हे पूर्व टॅमोरच्या स्वातन्त्र्यासाठी लढत आहेत व शान्तिपूर्ण बदलासाठी प्रयत्नशील राहिले आहेत. त्यांची निस्वार्थ कृति लक्षात घेऊन त्यांना गौरवपूर्ण नोबेल पारितोषिक दिले जात आहे.

विष्णुभट्ट विरचित

चन्दनपुरचा दरबार अगदी लहानसा असला तरी राजा कमलचन्द्र कवि-पंडितांचा खूप आदर-सत्कार करी. त्याने खूप कीर्तिही मिळवली. युवक मुरलीनाथ दरबारच्या मोठ्या कवींपैकी एक. आपले काव्य व वाक्‌चातुर्य यांच्या साह्याने तो राजा कमलचन्द्रचा प्रिय-पात्र बनला. इतका, की तो राजाचा अगदी निकटवर्ती व्यक्ती बनला. इतर कवि त्यामुळे मुरलीनाथचा द्वेष करीत. मुख्यतः वय व अनुभव अधिक असणारे त्यांच्यापैकी दोघे-तिघे त्याचा भारीच हेवा करीत.

मुरलीनाथचा नुकताच विवाह होअून त्याने गृहस्थजीवन सुरू केले होते. चन्दनपुरपासून सहा कोसावरील गौरीपुरमधे रामचन्द्र नावाचा एक पंडित रहात असे. या रामचन्द्रनेच आपली गोदादेवी ही एकुलती एक कन्या मुरलीनाथला दिली होती.

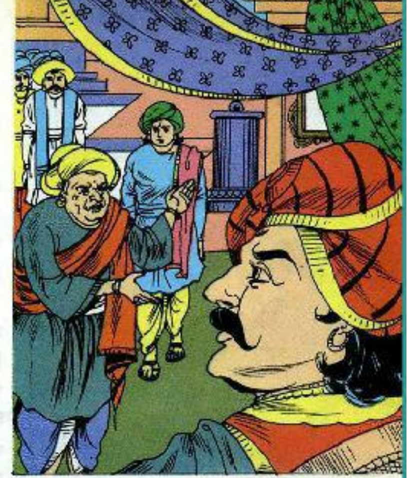
थोड्याच दिवसात गोदादेवीने आपल्या पतीचा-मुरलीनाथचा खोलवर स्वभाव ओळखला, तेंव्हा तिला मोठे आश्चर्य वाटले. मुरलीनाथ भावनाप्रधान व अगदी पट्टीचा कवि असला, तरी स्त्रियांबद्दलचा त्याचा दृष्टिकोण हीनच होता. स्वभाव पुरा ओळखण्यापूर्वी तिने एक-दोनदा नवऱ्याच्या काव्य-रचनेत दखल दिली होती. पण मुरलीनाथने याबद्दल रागावून तिला त्या खोलीतून बाहेर हाकलले होते.

असेच दिवस जात राहिले. धनुर्मास सुरू झाला, तेव्हा गोदादेवीचा पिता तिला माहेरपणासाठी न्यायला आला; कारण हा अुत्सव त्याच्या घरी मोठ्या प्रमाणावर साजरा होई. सासऱ्याचे आमन्त्रण स्वीकारत मुरलीनाथ म्हणाला, ''आपण कन्येला बरोबर घेअून जा. मी ऐन अुत्सवाच्या वेळी तेथे हजर राहीन.''

गोदादेवी आनन्दाने पित्याबरोबर माहेरी निघून गेली.

गोदादेवी गेल्यानन्तर तीन दिवसांनी नेहमीप्रमाणे दरबारात कवितागायनाचा कार्यक्रम चालू होता. मुरलीनाथ निसर्गसौन्दर्याबद्दलची कविता वाचत असताना अचानक राजा कमलचंन्द्रने त्याला थांबवले. तो म्हणाला, ''युवककवि, परिचय झाल्यापासून मी आपल्या कविता लक्षपूर्वक अैकत असतो. आपण नेहमीच निसर्गाबद्दलच्या कविता रचता; परन्तु त्या भगवन्ताचा साक्षात् प्रतिनिधी जो मी, या भूमीचा शासक, त्याची प्रशंसा आपण कधीच करीत नाही! हा निसर्ग व त्यातील प्राणीमात्र-यांना शांत ठेवणं, त्यांचा तोल राखणं ही जबाबदारी राजाचीच ना! त्यासाठी त्याला खूप श्रम करावे लागतात. त्याचा आपण कधी अुल्लेखही करत नाही! तेंव्हा आम्हा राजवंशीयाना असं डावलण्याचा काही सबल कारण असेल तर सांगा ना!''

अनपेक्षितपणे राजाकडून असा प्रश्न आल्याने मुरलीनाथ अवाकच झाला! प्रयत्न करूनही बिचाऱ्याला काही अुत्तर सुचेना! याचे खरे कारण होते- त्याचाच अंतरात्मा.

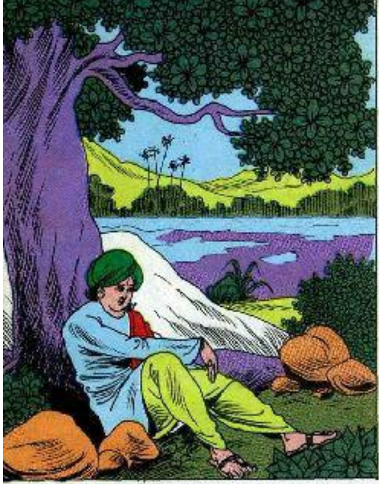

मुरलीनाथ केवळ धनार्जनासाठीच राजाच्या सेवेत रहात होता. राजेलोकांबद्दल मनातल्या मनात कुठेतरी त्याला आकस होता. मनोमन त्याला खात्री वाटे की - राजेलोकांनी कितीही आदर अभिमान दाखवला, तरी त्यांचा आत्मा अहंकारपूर्णच असतो.

मुरलीनाथचा प्रगाढ विश्वास होता की, शरण आलेल्या शत्रूला क्षमा करण्याची खरी ताकद केवळ त्या एका भगवंतातच आहे! यामुळेच तो फक्त भगवन्त व त्याच्या सृजित सृष्टीबद्दलच्याच कविता रचत असे.

मनोमन घबराट झालेला मुरलीनाथ जेंव्हा कामलचन्द्रला अुत्तर देईना, तेंव्हा वयोवृद्ध कवि गंगभट्ट हळूच व्यंगभरल्या आवाजात म्हणाला, ''महाराज, इतक्या साध्या प्रश्नाचं अुत्तर मुरलीनाथकडून न येण्याचं इतकंच कारण असू शकतं की-राजांबद्दल याच्या मनात मुळीही सद्‌भाव नाही. त्यांच्याबद्दल तो अुदासीन असतो.''

सुषमा मराळे

गंगभट्टचे बोलणे अैकताच राजाच्या चेहऱ्यावर आवेश व आग्रह दिसू लागला. कडवटपणे तो म्हणाला, "युवकवि, अुदरनिर्वाहासाठी असं मन मारुन रहाण्याची काही गरज नाही. अुद्यापासून आपणाला आवश्यक इतकं तीन वेळचं भोजन व इतर सोयींची व्यवस्था दरबारकडून केली जाईल. आपण आरामात आपल्या घरीच राहून आपल्या आवडीची काव्यरचना करत रहावे."

असे बोलून राजा कमलचन्द्रने तर भर दरबारात मुरलीनाथचा घोर अपमानच केला. त्याला तो सहन होईना! पण करणार काय? त्यावेळी राजाला स्वतःकडून काहीही स्पष्टीकरण न देता तो केवळ नमस्कार करून व मस्तक खाली घालून दरबारातून निघून गेला.

त्या क्षणापासून मुरलीनाथ चुकल्या-चुकल्यासारखा राहू लागला. रात्रीची त्याची झोपही अुडाली.

राजभवनातून तीनही वेळा भोजन येअू लागले; पण मुरलीनाथला ते विषसमान वाटे! निद्रा-आहार नसल्याने व मानसिक दुःखामुळे तो एकाद्या आजाऱ्यासारखा दिसू लागला, अस्थिपंजर होअून गेला.

अशा स्थितीत मुरलीनाथ एके दिवशी सकाळीच घराबाहेर पडला आणि दिशाहीनासारखा पायी चालत राहिला. गावची सरहद्द ओलांडल्यावर भेलकांडून तो एका झाडाखाली बसला. आसपास फळांच्या बागा होत्या; मधून लहानसा नाला वहात होता. झाडाझुडुपांमधून हलकासा सुगंधित वारा वहात होता! या आल्हाददायक वातावरणामुळे त्याच्या मनातला अुद्वेग काहीसा कमी झाला! राजाच्या अपमानकारक बोलण्याने नीरस झालेल्या त्याच्या मनात आत्मविश्वास जागृत होअू लागला . पण नवोत्साह संचारू लागल्यानंतरही 'कमलचन्द्रची मर्जी पुन्हा कशी संपादन करावी' याबद्दलचे विचार मात्र त्याच्या मनात येईनात.

इतक्यात एका तरुणाने तेथे येअून त्याला प्रणाम केला. मुरलीनाथने त्याची 'तो कोण?' म्हणून चौकशी केली.

युवक हसत अुत्तरला, "मला विष्णुभट्ट म्हणतात. आमचं घर गोदादेवीच्या घराजवळच आहे. मी आपणाला लग्नात पाहिलं होतं."

मुरलीनाथ डोके हलवून गप्पच राहिला, "मी असं ऐकलं की धनुर्मास अुत्सवात आपलं काव्य-गायन होणार आहे. गोदाताईकडून मला हे कळल्यावर मला रहावेना अन् राजस्तानातून मी निघून आलो. पण आत्ता, यावेळी आपण इथं कसे-हेच समजत नाहीय मला!" युवकाने आश्चर्य व्यक्त केले.

काय अुत्तर द्यावे, हे मुरलीनाथलाही कळेना. विष्णुभट्टने पुन्हा विचारले, "आपण बरेच अस्वस्थ वाटताय. अशी काही घटना घडली का, कि ज्यामुळे आपण इतके अस्वस्थ अन् कमजोर दिसताय?"

विष्णुभट्टची आदरभावना पाहून त्याला सर्वकाही सांगून टाकावेसे मुरलीनाथला वाटले. सांगावे तर लागणारच-कारण विष्णुभट्ट त्याचे काव्य ऐकण्यासाठीच तर आला होता ना?

मुरलीनाथकडून सविस्तर ऐकल्यावर विष्णुभट्ट मन्द हसत म्हणाला, "आपली अडचण सोडवण्याचा एक अुपाय आहे माझ्या जवळ."

"सांग बरं कोणता ते?" मुरलीनाथने अुत्सुकता दर्शवली.

"प्रथम राजांबद्दलचा असलेला आपला दृष्टिकोण बदलून टाका. जेंव्हा कोणी 'राजा' म्हणून जन्म घेतो, तेंव्हा त्याच्यात थोडा 'राज-दर्प' असणं साहजिक आहे की नाही? तरी इतिहासात असेही बरेच राजे आहेत, की ज्यांनी पंडित कवि इ.ची कदर केली

आहे; अुच्चासनावर बसवून आपणासारख्या सरस्वती-पुत्रांचे पाय धुतले आहेत त्यांनी! कवि-पंडितांना त्यांनी साक्षात् शारदा मानलं; पालखीत बसवून स्वतः खांदा दिला! हे सत्य तर आपल्याला विदितच आहे नं?" विष्णुभट्ट मोठ्या गंभीर स्वरात बोलला.

त्याच्या बोलण्यातले सत्य मुरलीनाथने मान्य केले. आत्मपरिक्षण करता करता काहीशा शरमेने त्याचे मस्तकही झुकले.

मुरलीनाथमधील हे परिवर्तन पाहून विष्णुभट्टने मृदु आवाजात त्याला एक भावपूर्ण शीघ्रकाव्य ऐकवले. त्या काव्याचा अर्थ असा - यमुनेच्या रेताड वेदिकेवर बसून मुरलीधर मधुर बासरी वाजवत होता. त्यामुळे नादमुग्ध झालेले

यमुनेचे पाणी आनंदाने, अुत्साहाने जास्तच फुगून प्रवाहित होअू लागले. परन्तु किनाऱ्यावरच्या वेळूच्या बनातले काही वेळू मात्र मुरलीचा मधुर नाद ऐकून ईर्ष्येने जळू लागले. मुरली त्यांच्याच जातीच्या बांबूपासून बनलेली असते नं! त्या वेळूंना वाटू लागले की या मुरलीनादात अडथळा आणावा अन् यमुनेचे मन आपल्याकडे वळवावे. या वेड्या इच्छेने ते मागे-पुढे डोलू लागले. त्यामुळे त्यांच्यावर खूपच रागावली. पण ती त्यांच्या ईर्ष्याळु स्वभावाला अन् निर्बुद्धपणाला हसू लागली. वेळूंनी केलेल्या या आगा-पिछा नसलेल्या बेसुऱ्या, तालहीन नादाच्या पार्श्वभूमीवर तिला मुरलीधराचे मुरलीगान अधिकच सुरेल अन् मधुर वाटले. यामुळे तिचा आनन्द अधिकच वाढून तिचे पाणी फुगून मुरलीधराकडे पोचण्यासाठी ओढ घेअू लागले. यमुना नदीप्रमाणेच गंभीर मनाच्या त्या कमलचन्द्र भूपतीकडे मुरलीधर नेहमी प्रेमदृष्टिने पाहत राहो!''

विष्णुभट्टची ही कविता ऐकून मुरलीनाथने टाळ्या वाजवल्या तो अुद्गारला, ''शाबास विष्णुभट्ट! माझ्या मनातल्या एका कोपऱ्यात पक्की धारणा होती की, माझ्यासारखा निसर्गवर्णन करणारा दुसरा कोणी नाहीच, पण माझा तो गर्व पार जमीनदोस्त झाला! आजपासून माझ्या निसर्गवर्णनाचं काही स्थानच नाही! फारच सुंदर शैलीत तुम्ही आपले भाव व्यक्त केलेत! अगदी अद्भुत!'' हसतहसत मुरलीनाथने विष्णुभट्टच्या दंडावर थोपटले आणि त्याची अगदी भरभरून प्रशंसा केली. नम्रतेने मस्तक झुकवत विष्णुभट्ट म्हणाला, ''आपणासाठीच ही कविता जन्मली!''

''ते तर दिसतंच आहे मला! म्हणजे याचा अर्थ असा की माझा द्वेष करणाऱ्या कवींनी राजाचे कान भरले?'' विचार करत मुरलीनाथने प्रश्न केला.

''होय. ताईच म्हणाली होती की गंगभट्ट आदि लोक आपला द्वेष करतात. तसं नसतं, तर भर सभेत आपल्या अपमानाला तो कारण बनला असता? राजाच्या शंकेचं त्यानं समर्थन केलं असतं?'' विष्णुभट्ट अुत्तरला.

''तुम्ही म्हणालात, ते शंभर टक्के खरं! इतक्या साऱ्या कवींनी भरलेल्या दरबारात राजाने माझ्याबद्दल कडू शब्द अुच्चारले, तेंव्हा माझं डोकंच फिरलं! तुम्ही आत्ता ऐकवलेली कविता मी त्यांना ऐकवू? काय विचार आहे तुमचा?'' मुरलीनाथने विचारले.

''हो, हो! जरूर ऐकवा ना! पण आपला वेष बदला अन् राजा एकान्तात असताना त्याला कविता ऐकवा. कवितेच्या शेवटच्या ओळी आपल्या मनात राजाबद्दल कसला द्वेष किंवा अनादर नसल्याचंच दाखवतात. अन्. त्याबरोबरच हेही स्पष्ट होतं, की इतर कवि आपणावर जळत असूनही आपण राजाची कृपा, प्रेम व सान्निध्याची अपेक्षा करता.''

विष्णुभट्टच्या या बोलण्याला मुरलीनाथ ताबडतोब मान्यता देईना; तो काहीसा दुग्ध्यात पडला !

ही गोष्ट ओळखून विष्णुभट्ट म्हणाला, ''दाजी ! कुणा 'दुसऱ्या कविची कविता आपलीच' कशी बनवू या विचारांत नका पडू. ती कविता मी आपल्याला ऐकवली ना? माझी ताई गोदादेवी तर आपणाला प्राणप्रिय आहे. आपण माझ्या ताईचा जसा स्वीकार केला तसाच माझ्या या कविता-कन्येचाही करा ना!''

तरीही मुरलीनाथचा अभिमान आड येत होता. इतके सगळे सांगितले, विनवले, समजावले, तरीही मुरलीनाथ कबुली देत नसल्याचे पाहून विष्णुभट्ट बिचारा निराश झाला. आता याला कसे

समजावावे, याचा त्याने क्षणभर विचार केला.

नंतर जरा संकोचत विष्णुभट्टाने आपली पगडी व नाजुक मिसरूड काढून टाकली.

दुसऱ्याच क्षणी गोदादेवीच आपल्या समोर हसत अुभी असून तिचा केशसंभार डोक्यावरून घसरत असल्याचे मुरलीनाथच्या लक्षात आले.

अेकाअेकी त्याच्या मुखातून आश्चर्योद्गार निघाले, ''गोदा, तू?'' हसतच गोदादेवी म्हणाली, ''होय स्वामी! मला समजलं की, दरबारात आपला अपमान होअून मान खाली घालून आपण तेथून निघून गेलात. स्वतःच येअून आपल्याला काही सल्ला द्यावा, तर आपण

तो मानण्यातले नव्हेत! म्हणूनच मी या पुरुषवेषात इथे आले."

आश्चर्यात बुडलेला मुरलीनाथ हे सर्व मन्त्रमुग्ध होऊन ऐकत होता. काही क्षणांनी भानावर येऊन त्याने नकारदर्शक आपली मान हलवली.

इतके सारे होऊनही आपल्या पतीचा नकार पाहून गोदादेवी ने दु:खाने व आवेगाने विचारले, "आता का नकार?"

क्षणभर मौन राहिल्यानन्तर मुरलीनाथ म्हणाला, "बायकोची अवहेलना, राजाबद्दलचा अुदासभाव अन् भर सभेत झालेला अपमान - या तीनही गोष्टी माझ्या मनात खोल रुतल्या आहेत. हे जणू तीन काटेरी वृक्ष तू एकाच बाणाने कापून टाकलेस. आता माझ्यासमोर एकच मार्ग आहे, अन् तो म्हणजे आपला अहंकार त्यागून मनापासून तुझ्यासमोर मस्तक वाकवू! असं केल्यानंतरच मी तुझा कृतज्ञ असल्याचं सिद्ध करू शकेन, तुझं ऋण फेडू शकेन." इतके बोलून झाल्यावर अुठून तो आपल्या पत्नीचे पाय धरू लागला.

पतीत झालेल्या आमूलाग्र परिवर्तनामुळे गोदादेवीच्या डोळ्यातून आनन्दाश्रू झरू लागले. त्याला मधेच थांबवत ती म्हणाली, "नाही, नाही! असं नका करू! आपण माझं म्हणणं मानलंत यातच सर्व काही पोचलं मला !"

यानन्तर काही वेळ पतिपत्नींनी तेथील निसर्गाचा आस्वाद घेतला अन् ते राजधानीत पोचले.

दुसऱ्याच दिवशी बहुरूप्याच्या वेषात मुरलीनाथने राजाची भेट घेतली व त्याला गोदादेवींची कविता ऐकवली. आपल्या प्रयत्नात सफल झालेला मुरलीनाथ पुन्हा एकदा राजाचा प्रीतिपात्र बनला.

काही दिवसांनंतर त्याने राजाला आपल्या पत्नीच्या प्रयत्नाचे विवरण दिले अन् मोठ्या गर्वाने 'आपली पत्नी मोठी विदुषी असल्याचे' सांगितले.

तेव्हापासून त्यानन्तर गोदादेवीच्या सहयोगाने मुरलीनाथने अनेक अुत्तम काव्ये रचली. परन्तु त्या सर्व काव्यांवर त्याने लिहिले - 'विष्णुभट्ट विरचित.'

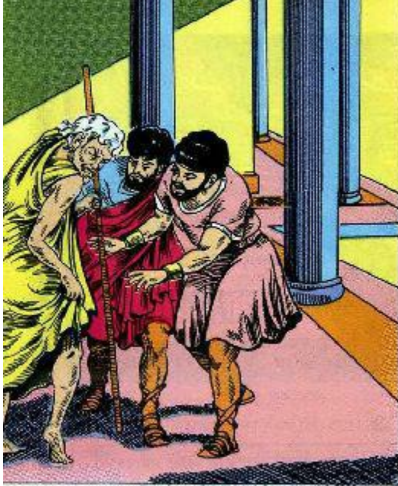

१७

(पद्ममुखीने निश्चय करून तशीघोषणा ही केली की, ज्या युवकाला तिच्याशी विवाह करायची इच्छा असेल त्याला आपल्या पतीच्या धनुष्याला दोरी लावता येऊन त्याच्याप्रमाणेच बाराही कुऱ्हाडींच्या मधून बाणा सोडून बोरबर लक्ष्यवेध करता आला पाहिजे. वृद्ध भिकाऱ्याच्या वेषात आलेल्या आपल्या पतीला तिने हे सांगून टाकले, कारण ती त्याला ओळखू शकली नाही. दुसऱ्या दिवशी तिने ती अट आपल्या घरी नुसतीच मौज-मजा करणाऱ्या युवकांनाही सांगितली. रूपधरचे धनुष्य-बाण तिने त्यांच्यासमोर ठेवले.) यानन्तर -

सारे राजकुमार व अन्य विवाहेच्छु एक एक करून पुढे येऊन धनुष्याला दोरी लावायचा असफल प्रयत्न करत राहिले. ते पाहून दुर्बुद्धीने कालीला जवळ बोलावून त्याला म्हटले, "अरे, या धनुष्याला जरा चरबी चोपड अन् नंतर आगीवर शेक." कालीने ते कामही केले, परन्तु त्याचा काहीच फायदा झाला नाही. ते दुष्ट ज्यावेळी धनुष्याबद्दलच्या चिंतेत होते व काय करावे हे त्यांना समजत नव्हते, तेंव्हा डुकरांचा राखणदार आणि गुराखी बाहेर गेले. रूपधरही बाहेर गेला. त्याने या दोघांना जवळ बोलावून हळू स्वरात म्हटले, "पहा, मी आता जे सांगेन, ते नीट ऐका. तुमचा मालक रूपधर जर परत आला, तर तुम्ही त्याच्यासाठी कायकाय कराल? हे जे दुष्ट लोक जमलेत, त्यांना विरोध कराल? लढाल त्यांच्याशी? अन् आपल्या मालकाला साथ द्याल? मनात काय असेल ते स्पष्ट सांगून टाका."

'आपल्या मालकासाठी आपण

प्राणार्पणही करायला तयार आहोत' असे जेंव्हा ते म्हणाले, तेंव्हा रूपधर त्यांना म्हणाला, "मीच रूपधर आहे पहा! मी परत आलो, तर खूश होण्यासारखे तुम्हीच दोघं काय ते इथे आहात. देवकृपेनं मी जर या शत्रूचा नाश करू शकलो, तर मागाल ते इनाम देईन मी तुम्हाला! शेतं देईन, घर देईन रहायला. शंका वाटत असेल माझ्याविषयी, तर हा 'डाग' पहा!" त्याने त्यांना आपल्या पायावरचा तो डाग दाखवला.

आपल्या मालकाला पाहून ते दोघे अतिशयच आनन्दित झाले. "आत्ता आनन्द अन् अश्रूंची वेळ नाहीय. मी आता प्रथम आत जातो. नंतर एक-एक करून तुम्हीही तिथे या. मी धनुष्य मागेन. ते दुष्ट देणार नाहीत ते मला. डुकरांचा राखणदार मला ते आणून देईल. नंतर घरात असणाऱ्या सर्व स्त्रियांना आपापल्या खोलीत जाऊन दरवाजे नीट बन्द करून घ्यायला सांगायला हवं. काही गडबड झाली, तरी बाहेर न निघण्याबद्दल त्यांना निक्षून सांगण्यात यावे. सुखप्राप्ती, तू बाहेर जाऊन मुख्य दरवाजा-सिंहद्वार-बन्द करून घ्यायला हवं !"

नंतर तिघेजण एक-एक करून आत जाऊन आपापल्या स्थानांवर बसले. त्यावेळी विपुलयोद्धा धनुष्यावर आपले बळ आजमावून पहात होता. पण ते वाकवणे त्याला जमत नव्हते. निराशाभरल्या आवाजात तो म्हणू लागला, "किती दुर्भागी आहोत आपण ! विवाहाची गोष्ट सोडून द्या. तो करायचाच असेल, तर इथाकात काय कमी कन्या आहेत? मला दुःख इतकंच वाटतंय, की रूपधरच्या तुलनेत आपण म्हणजे कोणीच नव्हे! आपल्या या पिढीची ही बलहीनता पाहून पुढली पिढी काय म्हणेल?"

त्याला मधेच अडवत दुर्बुद्धी म्हणाला, "जास्त भावनाप्रधान बनू नकोस. आज पर्व-दिवस आहे. धनुष्याशी आज आपलं काही देणं-घेणं नाही; त्याला आज स्पर्शही नाही करायचा. ठेवून दे ते! त्याचा अुपयोग आपण पुन्हा एकाद्या दिवशी करू." हे बोलणे सर्वांना ठीक वाटले. सर्वांचे जेवण अुरकल्यावर रूपधर म्हणाला, "हे पहा वीरांनो, आज तुम्हाला धनुष्याचं काही काम नाहीय. जरा मला द्याल ते? मीही जरा पहातो माझ्यात किती शक्ती आहे! माझं बळही म्हातारपणामुळे तसं क्षीणच होत चाललंय."

त्याचे बोलणे ऐकून सर्वजण चिडले. त्यांना भयही वाटले की, 'एकाद्या वेळी हा म्हाताराच हरवील आपणा सर्वांना.' दुर्बुद्धी नाराजीने म्हणाला, "नीच! तुझी बुद्धी भ्रष्ट झाली काय? दारू पिऊन झिंगलास होय? बरीच चढलीय वाटतं? तू खरोखरच धनुष्य वाकवलंस, तर आम्ही तुला जिवन्त सोडू होय?"

"दुर्बुद्धी, हे वृद्ध बाबा माझ्या मुलाचे अतिथी आहेत. त्यांना धनुष्य द्यायला मनाई का करत आहेस? तुला भीती पडलीय का, कि ते धनुष्य वाकवून माझ्याशी विवाहही करतील? तसा त्यांचा अुद्देश असेल असं तुला का वाटतं?" पद्ममुखी रागाने बोलली.

"आम्हाला तसली काही भीती नाही वाटत. पण जे धनुष्य आम्ही वाकवून दोरी चढवू शकलो नाही, ते जर या म्हाताऱ्यानं केलं, तर तो आमचा घोर अपमान होईल. हा म्हातारा जर कुऱ्हाडींच्या मधून बरोबर नेम मारू शकला, तर यापेक्षा आणखी आमची मानखंडना ती काय?" विपुलयोद्धा मधेच बोलला.

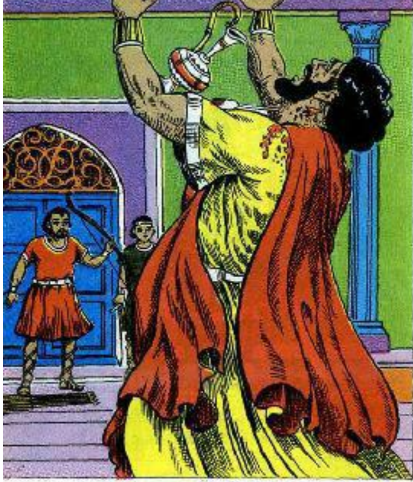
"आई, तू अुगीचच या बोलण्यात गुंतते आहेस. मी जर हे धनुष्य-बाण कुणाला दान म्हणून द्यायचं म्हटलं, तर मला अडवणारा मर्द जन्मलाच नाही कोणी! तू आता जाऊन आपलं काम बघ बरं!" धीरमती निर्भीडतेने बोलला.

त्याचे बोलणे ऐकून पद्ममुखीला आश्चर्यही वाटले, अन् आनंदही झाला. आपला मुलगा समर्थ होत असल्याचे पाहून खुशीने ती आपल्या खोलीत गेली.

इतक्यात धनुष्य अुचलून डुकरांचा राखणदार रूपधरकडे जाऊ लागला, आणि सर्वजण ओरडू लागले. ते ऐकून घाबरून त्याने धनुष्य जमिनीवर ठेवले. पण त्याला प्रोत्साहन देत धीरमती म्हणाला, "त्यांच्या बडबडीशी तुला काय करायचंय? आपलं काम निर्भयपणे कर तू!"

राखणदाराने धनुष्य अुचलून रूपधरला दिले. अन् स्त्रियांजवळ जाऊन बहुकीर्तीला तो म्हणाला, "छोट्या मालकांची आज्ञा आहे की, सर्व स्त्रियांनी आपापल्या खोलीत जाऊन दरवाजे बंद करून घ्यावे. काही गडबड झाली, तरी त्यांनी बाहेर येऊ नये." हे सर्व काय चाललंय ते न समजले तरी तिने राखणदाराच्या सांगण्याप्रमाणे सारी व्यवस्था केली.

इतक्यात धनुष्य हातात घेअून रूपधर ते इकडे-तिकडे फिरवून पाहू लागला. सर्वांच्या नजरा त्याच्याकडे लागल्या होत्या. ''असं दिसतंय की याला धनुर्विद्येचं काहीच ज्ञान नाहीय दोरीच चढवू शकला नाही, तर हा नेम काय मारणार? करूदे त्याला काय करायचंय ते!'' जमलेले लोक निरनिराळी टीका करू लागले.

रूपधरने अगदी सहजपणे दोरी चढवून धनुष्य डाव्या हातात घेअून अुजव्या हाताने टणत्कार केला. खूप छान आवाज निघाला. ते पाहून सर्वजण स्तंभित झाले. एक छानसा बाण भात्यातून काढून रूपधरने नेम धरून तो असा सोडला, की कुऱ्हाडींच्या टोकांमधून जाअून त्याने अगदी बरोबर आपले लक्ष्य साधले!

नंतर धीरमतीला तो म्हणाला, ''पुत्रा धीरमती, तुझ्या प्रतिष्ठेला मी जरासुद्धा धक्का लावला नाही. तू तर पाहिलंसंच की किती सहजपणे मी दोरी लावून नेम मारला. हे तथाकथित मोठे लोक काय म्हणायचं ते म्हणोत! पण आता स्पष्ट झालंय, की माझं बळ जराही क्षीण झालेलं नाहीय. आता या सर्वांच्या रात्रीच्या भोजनाची व्यवस्था कर. नंतर मनोविनोदाचे कार्यक्रम सुरू होतील.'' असे म्हणून त्याने इशारा केला.

धीरमती ताबडतोब एका हातात तलवार अन् दुसऱ्यात बर्छी घेअून पित्याजवळ येअून अुभा राहिला. रूपधरने अंगावरचे जुने कपडे अुतरून फेकून दिले अन् अुडी मारून तो चौकटीत अुभा राहिला. बाकीचे बाण त्याने आपल्या पावलांजवळ पसरले. ''आता खरा खेळ सुरू होत आहे. मी आणखी एक नेम मारणार आहे. असा नेम आजवर कोणीच मारला नसेल.'' असे म्हणत रूपधरने बाण दुर्बुद्धीवर मारला.

दुर्बुद्धी किंवा इतर कोणाच्या मनातही आले नाही की बाण त्याच्यावरच सोडला जात आहे. त्याचीच शिकार होत आहे! त्या वेळी दुर्बुद्धी एक मोठीशी सुरई दोन्ही हातात अुचलून दारू पीत होता. बाण सरळ त्याच्या कंठात घुसून सुरई धडामकन् खाली पडली अन् पाठोपाठ दुर्बुद्धीही कोसळला! दुसऱ्याच क्षणी तेथे हाहा:कार माजला. आपापल्या आसनांवरून अुठून हत्यारांसाठी ते इकडे तिकडे पाहू लागले. पण भिंतींवरची हत्यारे गायब होती! ''एका माणसाला मारतोस? दुष्टा, थांब तुला आत्ता मजा दाखवतो.''

सर्वजण ओरडू लागले. अजूनही सत्यगोष्ट त्यांच्या लक्षात आली नाही. योगायोगानेच सर्व घडत असल्याचे त्यांना वाटत होते.

आपल्या भुवया चढवत रूपधर त्यांना म्हणाला, ''कुत्र्यांनो, तुम्हाला वाटत होतं, की मी ट्रॉयहून परत येणारच नाही. अन् तेच साहस धरून तुम्ही माझं घर घेरून बसलात, माझी इस्टेट चरत राहिलात. माझ्या दासी आपल्याशा केल्यात. माझ्या जिवन्तपणीच माझ्या बायकोशी विवाहाची स्वप्नं पाहिलीत! तुम्हाला देवाचीही भीती नाही, मलाही भीत नाही ना तुम्ही? आता यमपाशातून वाचणार नाही तुम्ही कोणी!''

भयाने सर्वांची बोबडी वळली! केवळ एकटा विपुलयोद्धा बोलू लागला, ''तू जर खराच रूपधर असशील, तर तुझं बोलणं बरोबर आहे. आमच्या हातून मोठ्याच चुका झाल्या, अन्याय केला आम्ही. या सर्वाचं मूळ आहे दुर्बुद्धी. तो केवळ तुझ्या बायकोशी विवाह करण्यासाठी नाही आला, तर तो तुझ्या मुलाला - धीरमतीला ठार करायच्या विचारात होता. तुझी सगळी इस्टेट हडपायची होती त्याला. आम्ही तुझी सारी नुकसानभरपाई करून देअू. जी दारू आम्ही आजवर प्यायलो त्याची किंमतही चुकवू. वर्गणी करून तुझं धन देअू आम्ही. आमच्यातला प्रत्येकजण तुला बीस बैल देईल.''

''दुष्टांनो, तुम्ही मन मानेल तसं वागलात. त्याची एकच शिक्षा आहे. ती म्हणजे तुमचा जीव. तुमच्यापैकी प्रत्येकाचा जीव घेईन मी. पळायलाही अवसर नाहीय तुम्हाला.'' रूपधर चांगलाच पेटून अुठला होता.

विपुलयोद्धा आपल्या अनुयायांना म्हणाला, ''बंधूंनो, हा तर आपल्या जिवावरच अुठला

आहे. आता आपापल्या तलवारी अुपसून एकदम सर्वजण हल्ला करू याच्यावर. पाहूया किती जणांना मारू शकेल तो."

ओरडतच त्याने रूपधरवर तलवार अुगारली. पण दुसऱ्याच क्षणी रूपधरचा बाण त्याच्या छातीत घुसला.

बाकी सर्वजण आता रूपधरवर तुटून पडले. धीरमतीने आपल्या बर्छीने त्यापैकी काहीजणांना यमसदनाला पाठवले. नंतर तो आपल्या पित्याला म्हणाला, "बाबा, मी तुमच्यासाठी, या राखणदारासाठी अन् पशुपालकासाठीही पट्कन हत्यारं घेअून येतो." "बाण संपून जाण्यापूर्वी परत ये." रूपधर म्हणाला. धीरमती ढाली, बर्च्या, शिरस्त्राणे वगैरे ठेवलेल्या खोलीत जाअून हत्यारे घेअून लगेच परतला. चारहीजण ती घेअून दरवाजासमोर अुभे राहिले. बाण संपल्यावर धनुष्य खाली ठेवून रूपधरने हाती बर्च्या घेतल्या. तोपर्यन्त काहीजण मेले होते, काही जिवन्त होते. त्याचवेळी कालीने आपल्या मालकांना मदत केली. मागील बाजूने जाअून हत्यारांच्या खोलीतून तो बर्च्या आणि ढाली घेअून आला.

रूपधरच्या लक्षात आले तेंव्हा तो म्हणाला, "धीरमती, यांना आपल्या दासी मदत करत असाव्यातसं वाटतंय."

"चूक माझी झाली बाबा! हत्यारं आणताना कुलूप लावायला विसरलो." असे म्हणून तो व राखणदार कुलूप लावण्यासाठी धावले. दुसऱ्या वेळी काली खोलीत घुसला तेंव्हा राखणदाराने त्याला पकडले.

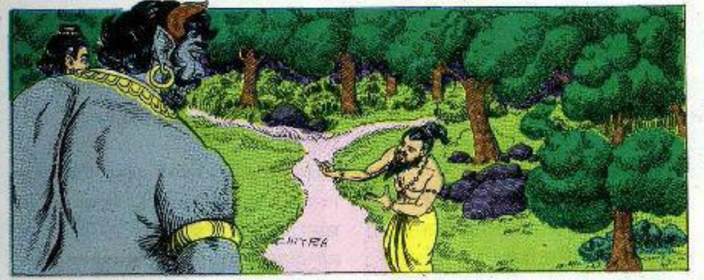
यानन्तर दोन्ही पक्षात बर्च्यांनी लढाई सुरू झाली. सौभाग्याने शत्रूच्या एकाही बर्छीने रूपधर किंवा धीरमती जखमी झाले नाहीत. पण या दोघांनी फेकलेल्या बर्च्यांमुळे मात्र बरेचसे शत्रू ठार झाले.

नंतर बर्च्या संपल्यावर त्यांच्यात द्वंद्व-युद्ध सुरू झाले. त्या दिवशी देवतांची कृपा होती रूपधरवर. सर्वचे सर्व शत्रू मरून गेले. दोघांनाच त्यांनी जीवदान दिले, कारण ते अगदीच नालायक होते.

मोठे दालन प्रेतांनी भरले होते. म्हाताऱ्या दासीला बोलावून रूपधर म्हणाला, "बाकी सर्व दासींना बोलावून खोली धुवून घे अन् नोकरांना हे मुडदे बाहेर न्यायला सांग."

(पुढील अंकी समाप्त)

भगवान विष्णूंची माया

ध्रुव कडक तपस्येत मग्न होता. इन्द्राला त्याची तपस्या भंग करायची होती. त्याने विरुथ नामक एका गन्धर्वाला राक्षसरूपात पाठवले. विरुथ ध्रुवाजवळ आला. एका मुनीने हे पाहून शापवाणी अुच्चारली की, "तू खरोखरचाच राक्षस बनून रहाशील."

या शापामुळे विरुथचे देवत्व लोप पावले. शबरी नदीच्या किनाऱ्यावर आपले वास्तव्य बनवून आसपासच्या ऋषि-मुनींना खात राहून तो आपले राक्षस-जीवन व्यतीत करू लागला. पण त्याची दिव्यदृष्टी मात्र अजून त्याच्याकडे शाबूत होती. तीन्ही लोकात कुठे, काय घडत आहे, हे त्याला समजत असे.

शबरी व गोदावरी नदीच्या संगमावर असणाऱ्या आश्रमात काही मुनिजन रहात असत. एके दिवशी मुनिबालक समिधा गोळा करायला आलेले असताना विरुथ तेथे पोचला. त्याला पाहून ती मुले घाबरून पळून गेली. परन्तु भरत नावाचा एक मुलगा मात्र न भिता तेथेच अुभा राहिला.

पळून गेलेल्या मुलांनी भरतच्या पित्याला सांगितले, "तुमचा भरत राक्षसाहाती सापडला आहे." भरतचा बाप राक्षसाला म्हणाला, "हा माझा एकुलता एक पुत्र आहे. वाटलं तर मला खा, पण याला सोडून दे."

"ठीक आहे, मी तुला एक संधी देतो. मी अुद्या सकाळी परत येईन. यामधल्या अवधीत आपल्या मुलाला अशा जागी लपव की जी मला ठाअूक असणार नाही." विरुथ म्हणाला.

पिता भरतला आपल्या आश्रमात घेअून गेला. त्याने ठरवले की 'मुलाला वाचवण्यासाठी जरूर तर आपले सगळे तपोबलही खर्ची घालायचे.' होम करून त्याने ब्रह्मदेवाची पूजा केली. ब्रह्मदेव साक्षात् प्रकट

दगडू वाघमारे

झाले.

"माझ्या मुलाचं रक्षण करा! अुद्या सकाळ पर्यन्त त्याला अशा जागी लपवून ठेवा, की जिथे राक्षस पोचू शकणार नाही." मुनीने विनवले.

ब्रह्मदेव मुलाला आपल्या लोकी घेअून गेले. ते स्वतः ज्या कमलासनावर बसत, त्याच कमळाच्या एका पाकळीत त्यांनी मुलाला रूपान्तरित केले.

दुसऱ्या दिवशी ठरलेल्या जागी येअून विरुथ भरतच्या पित्याला म्हणाला, "मूर्खा, ब्रह्मदेवाने तुझ्या मुलाला फुलाच्या पाकळीचं रूप दिलंय. तुला काय वाटतंय, मला इतकंही समजणार नाही? हरलास तू. ठीक आहे, मी तुला आणखी एक संधी देतो. यावेळी तरी त्याला अशा जागी लपव, की जिथे माझी पोच असणार नाही."

भरतच्यापित्याने आता महादेवाचे स्मरण केले. भगवान शंकर मुनीसमोर प्रकट झाले. ब्रह्मदेवाला केलेली विनंतीच मुनीने शंकरालाही केली. शंकर त्याला कैलासावर घेअून गेले अन् एका कळीत रूपान्तर करून त्याने कळीने पार्वतीचा कान अलंकृत केला.

विरुथ दुसऱ्या दिवशी येअून मुनीला म्हणाला, "अरे तुझा मुलगा कळीच्या रूपात पार्वतीच्या कानावर बसला आहे. मला हे रहस्यही समजलंय. आता एक शेवटची संधी देतो मी तुला."

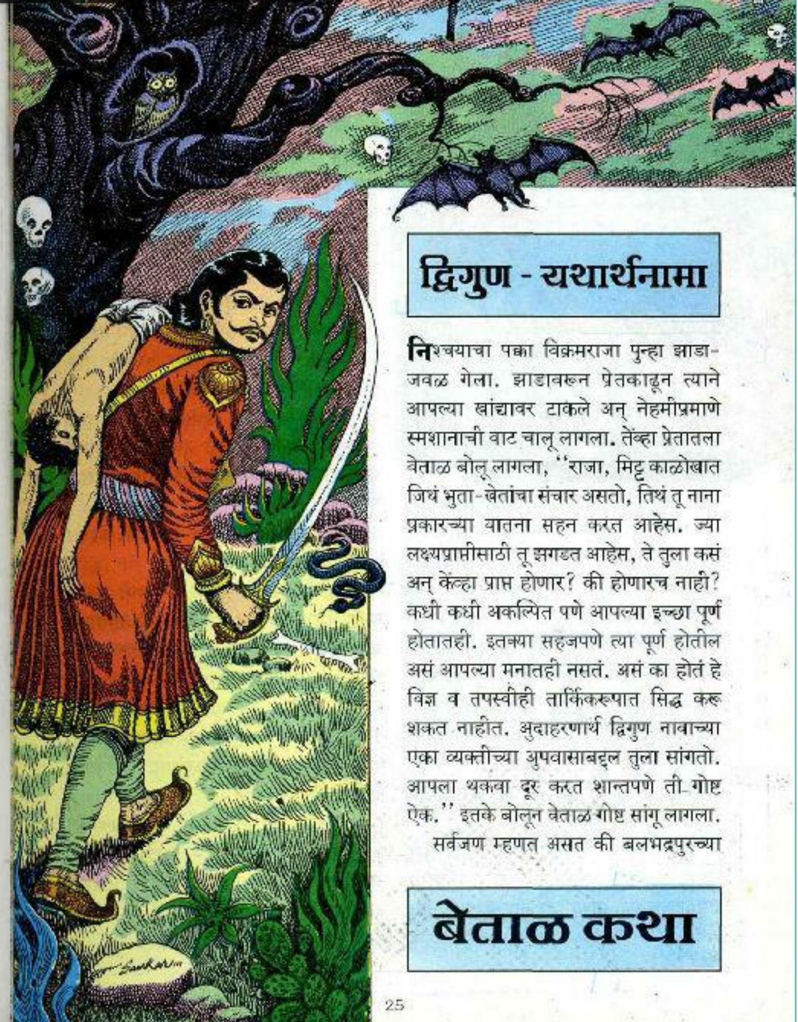
त्या दिवशी भरतच्या पित्याने भगवान विष्णुंची आराधना केली. विष्णु प्रकट झाल्यावर त्यांनी पुत्राच्या रक्षणाचा भार त्यांच्यावर सोपवला. विष्णु बालकाला घेअून गेले.

दुसऱ्या दिवशी विरुथ आला. त्याने आपल्या दिव्य-दृष्टीने तिन्ही लोक धुंडाळले. पण भरत कुठे आहे, हे त्याला कळेना. शेवटी त्रासून तो ओरडला, "हे मुनिबालका, कुठे आहेस तू?"

"इथे आहे." भरतचा आवाज त्याला स्पष्ट ऐकू आला.

विरुथ म्हणाला, "मी तुला काहीही करणार नाही. समोर ये." विरुथची छाती फाडून भरत बाहेर आला. राक्षस मरून पडला. विरुथ आता शापमुक्त झाला. पुन्हा तो गंधर्व बनला. भरतच्या पित्याला नमस्कार करून तो स्वर्गात परतला.

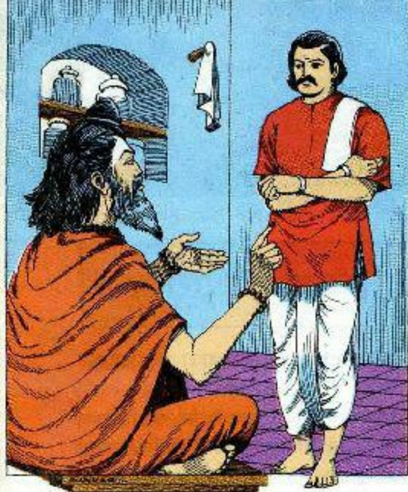

द्विगुण - यथार्थनामा

निश्चयाचा पक्का विक्रमराजा पुन्हा झाडा-जवळ गेला. झाडावरून प्रेतकाढून त्याने आपल्या खांद्यावर टाकले अन् नेहमीप्रमाणे स्मशानाची वाट चालू लागला. तेंव्हा प्रेतातला वेताळ बोलू लागला, "राजा, मिट्ट काळोखात जिथं भुता-खेतांचा संचार असतो, तिथं तू नाना प्रकारच्या यातना सहन करत आहेस. ज्या लक्ष्यप्राप्तीसाठी तू झगडत आहेस, ते तुला कसं अन् केंव्हा प्राप्त होणार? की होणारच नाही? कधी कधी अकल्पित पणे आपल्या इच्छा पूर्ण होतातही. इतक्या सहजपणे त्या पूर्ण होतील असं आपल्या मनातही नसतं. असं का होतं हे विज्ञ व तपस्वीही तार्किकरूपात सिद्ध करू शकत नाहीत. अुदाहरणार्थ द्विगुण नावाच्या एका व्यक्तीच्या अुपवासाबद्दल तुला सांगतो. आपला थकवा दूर करत शान्तपणे ती गोष्ट ऐक." इतके बोलून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

सर्वजण म्हणत असत की बलभद्रपुरच्या

बेताळ कथा

बलरामच्या घराच्या परसात जमिनीत पुरलेले धन आहे. बलरामने ते मिळवण्यासाठी केलेले सारे प्रयत्न असफल झाले. प्रथम त्याने एका ज्योतिष्याला बोलावून धन मिळायची खरोखरच शक्यता आहे का, हे विचारून पाहिले. नंतर एका मान्त्रिकाला बोलावून धन कुठे पुरलेले असायची शक्यता आहे, ती जागा निश्चित करून घेतली. त्याने सांगितल्या जागेवर बलरामने खोदून पाहिले. पण हाती काहीच आले नाही. फक्त ज्योतिषी आणि मान्त्रिक त्याच्याकडून बरंचसं धन लुटून नाहीसे झाले.

एके दिवशी एक संन्यासी त्याच्या घरी आला अन् म्हणू लागला, ''एकाद्या संन्यासी अथवा अुत्तमशा माणसाला आपल्या घरी तीन दिवस भोजन दे, चौथ्या दिवशी त्याला कडक अुपास करायला लाव, पाचव्या दिवशी त्याच्या हातात कुदळ दे. तो जिथे खोदेल, तिथेच तुला धन प्राप्त होईल.''

त्या दिवसापासून लोक ज्याला ज्याला म्हणून 'चांगला' म्हणत अशा प्रत्येकाला बलराम आपल्या घरी बोलावू लागला. त्यांना तो म्हणे की, आपल्याला धन मिळाले तर त्यातला अर्धा वाटा अशी मदत करणाराला दिला जाईल. परन्तु कोणीच त्याचे निमन्त्रण स्वीकारीना. त्या सर्वांचे मत होते की, 'परक्याच्या धनाची अपेक्षा करणं पाप आहे.' लोभामुळे एक-दोघे आलेही. त्यांनी तीन दिवस चांगले स्वादिष्ट भोजन केले, अन् चौथ्या दिवशी कडक अुपासही केला. पण पाचव्या दिवशी कुदळीने जमीन खोदल्यावर मात्र काहीच न मिळाल्यामुळे 'आपण अुत्तम नसल्याचे' सिद्ध झाल्याने शरमून गेले. काहीजण तर अुघडअुघड म्हणाले की - संन्यासी खोटारडा आहे!

काहीही असो. हळूहळू येणारांची संख्या घटत गेली. काही दिवसांनी तोच संन्यासी बलरामकडे आला अन् बलरामने त्याला सर्व हकिकत सांगितली. संन्यासी गंभीर होत म्हणाला, ''मी तर तुला सांगितलं होतं. कडक अुपासाचा अर्थ आहे - चौथ्या दिवशी पाणीसुद्धा न पिता अुपास करायचा. हा नियम पाळला गेला का?''

बलरामने आठवून पाहिले. काही जणांनी फळं खाल्ली होती तर काहींनी दूध घेतले होते. पाणी तर सर्वचजण प्यायले होते! आता बलरामच्या लक्षात आले की धन मिळवण्यासाठी अुपास कसा करायला हवा. मग तो संन्याशाला म्हणाला, ''स्वामीजी, धनासाठी दुसरा कोणी इतका कडक अुपास नाही करणार. ते काम मी स्वतःच केलं तर?''

''फळाची अपेक्षा न करता तुझ्यासाठी कडक अुपास करणाराच सत्पुरुष मानला जाणार ना! आपल्या कामासाठी तू अुपास केलास, तर तो स्वार्थच होईल ना? आता तू असं कर; इथून थोड्या अंतरावर एक वस्ती आहे. त्यात द्विगुण नावाचा एक माणूस आहे. त्याला बोलावून आण. त्याच्याकडून कडक अुपास करवलास, तर कार्य सफल होईल.'' असे सांगून संन्यासी निघून गेला.

बलराम ताबडतोब त्या वस्तीकडे निघाला. पायी चालत संध्याकाळपर्यन्त तेथे पोचला. द्विगुणचा पत्ता सापडायला विशेष त्रास झाला नाही. पण घरात जाअून पहातो तो काय! घर दास-दासींनी भरलेलं! बलरामला वाटले होते की द्विगुण दरिद्री असेल. पण त्याचे घर इन्द्रभुवनासारखं भव्य आहे. सर्व लोकांच्यात द्विगुण चांगला तेजस्वी दिसत होता. चांगला अुंच अन् दृढकाय होता तो. अंगावर रेशमी वस्त्रे अन् चमकत्या अलंकारांनी सजलेला! भगवंताच्या मूर्तीसारखा प्रकाशित दिसत होता तो.

बलरामला पाहून द्विगुण स्वतःपुढे होअून, तो का आला आहे वगैरे चौकशी करू लागला. बलरामचे चांगले स्वागत केले त्याने. पण अशा महान् माणसाला आपले काम सांगायला बलराम संकोचू लागला. द्विगुणने पुनःपुन्हा आग्रहाने विचारल्यावर त्याने आपले काम सांगितले.

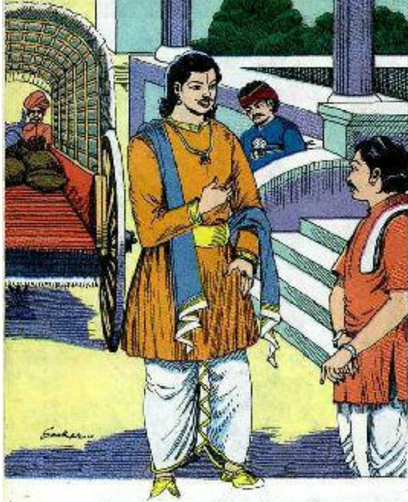

मनातल्या मनात बलराम भीत होता कि यावर द्विगुणची काय प्रतिक्रिया होईल! परन्तु मोठ्या प्रेमाने पाठीवर थोपटत द्विगुण म्हणाला, ''आज रात्री तर आपण इथेच मुक्काम करा. सकाळी आपण बरोबरच निघू तुमच्या गावी. तोपर्यन्त मी इथली सर्व व्यवस्था करून ठेवतो.''

बलरामला फारच आनन्द वाटला.

द्विगुणच्या आतिथ्यामुळे बलराम चांगला डाराडूर झोपला. पहाटेच सेवकांनी त्याला अुठवून म्हटले, ''लवकर तयार व्हा. आमचे मालक तयार होअून बसले आहेत.''

बलराम पट्कन अुठून बसला. सेवकांनी त्याला मोठ्या वैभवाने स्नान करवले. सेवकांना विचारून बलरामने द्विगुणची माहिती मिळवली. त्याला कळले की, द्विगुण नोकरांना खूप चांगला पगार देतो, पण त्याबरोबरच

त्यांना फार सतावतोही. तो स्वतः खूप चांगली कामं करतो, पण त्याबरोबर स्वतः अनेक व्यसनांच्या अधीनही आहे.

बलरामने त्यांना मोठ्या अुत्सुकतेने विचारले की, "एकूणात द्विगुण चांगला माणूस आहे की वाईट?"

"त्यांच्यात चांगुलपणाही आहे आणि वाईटपणाही आहे **पण** हां, ते आपला वाईटपणा, आपले दुर्गुण लपवायचा प्रयत्न करत नाहीत. हेच त्यांचं वैशिष्ट्य." नोकर म्हणाले.

आता बलरामला चिंता वाटू लागली. "संन्याशानं ह्याचं नाव का सुचवलं कुणास ठाअक! यांच्या अुपासानं लाभ होईल की नाही?" त्याच्या मुखातून अनायास शब्द बाहेर पडले.

यावर नोकर हसू लागले, ते म्हणाले, "आमचे मालक या अुपासाचा रात्रभर प्रचार करत होते. आम्हीही ऐकून आश्चर्यचकित झालो. अुपासदीक्षा द्यायला तुम्हाला आमचा मालकच सापडला होय? बाकी सर्व दिवसाकाठी तीनदा खातात तर ते सहा वेळा खातात. त्यांच्याकडून अुपास करवणं देवालाही नाही जमणार!"

नोकरांच्या बोलण्याने बलरामची काळजी आणखीच वाढली. सर्व भार संन्याशावर टाकून आता त्याने याबद्दल विचार करणे सोडून दिले.

थोड्याच वेळात प्रवासासाठी गाडी आली. गाडीत खूपशी गाठोडी होती. बलराम-द्विगुण यांच्याबरोबर एक स्वयंपाकीही गाडीत चढला. द्विगुणने बलरामला त्याचा परिचय करून दिला - "मी भोजनप्रिय आहे, अन् याचा स्वयंपाक सोडून इतर कोणी काहीही बनवलेलं मला आवडत नाही. त्यामुळे मी बाहेर कुठे गेलो, तर याला बरोबर नेतोच."

गाडी निघाली. वाटेत स्वयंपाक्याने दोघांना फराळ करवला. द्विगुणने बलरामपेक्षा दुपटीने तो खाल्ला. त्याच्या पचनशक्तीचे बलरामला फारच आश्चर्य वाटले. थोड्या वेळाने पुन्हा द्विगुणने काही पक्वान्ने खाल्ली.

थोडे दूर गेल्यावर रस्त्यातून जाणारा एक परिचित माणूस त्यांना दिसला. गाडी थांबवून द्विगुण त्याच्याशी बोलला. तो माणूस म्हणाला, "माझी बायको आजारी आहे. वैद्यानं मागवलेली औषधं आणायला चाललोय मी." त्याला सहानुभूती दाखवून धीराने रहायला द्विगुणने सांगितले.

"मलाही घ्या ना आपल्या गाडीत. लवकर पोचेन मी. तसा माझ्या बायकोच्या जिवाला धोका नाहीय; पण वेदनेमुळे फार घाबरते आहे ती. लवकर लवकर औषधं देअून तिच्या वेदना थांबवाव्या असं वाटतंय मला." तो माणूस गयावया करत म्हणाला.

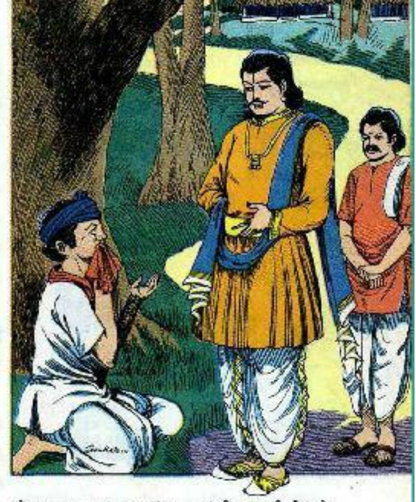
"जिवाला धोका नाही नं? शरीराच्या वेदना सहन करायलाच हव्यात! पाच वर्षांपूर्वी तुझ्या बायकोनं लोणी चोरल्याबद्दल मुलाचा अुगीचच संशय घेतला होता. त्याला खूप मारलं होतं नं तिनं? मग आता सोस म्हणावं त्याचा परिणाम!" असे म्हणून द्विगुणने गाडी पुढे हाकलायला लावली. बलरामला त्याच्या या वागणुकीचे आश्चर्य वाटले.

आणखी पुढे गेल्यावर एक माणूस झाडाखाली रडत बसलेला त्यांना दिसला. गाडी थांबवून त्याच्याजवळ जाअून त्याला नीट निरखल्यावर द्विगुण म्हणाला, "नरसिंहच ना तू? काय झालं बाबा तुला?"

नरसिंह म्हणाला, "माझे वडील चार दिवसांपूर्वी वारले. कामाला जावं तर त्यांची फार आठवण येतेय मला; दुःख सहन नाही होत."

"अरे, मरून गेले ना ते? बरं झालं. लहानपणी मला 'पेरू देतो' म्हणून त्यांनी कच्च्या ताडगोळ्याचा गर दिला होता." असे म्हणून द्विगुण जोराने रडू लागला.

द्विगुणचे रडणे पाहून स्तंभित झालेला नरसिंह स्वतःचे रडणे बन्द करून त्याला धीर देअू लागला. पण ताबडतोब हसत द्विगुण म्हणाला, "तुझा बाप मोठा दुष्ट होता. जिवन्त असेपर्यन्त अनेकांना फसवत असे तो !

शेतकामाच्या मजुरांना त्यांची मजुरीही तो देत नसे. माझी एक एकर जमीन हडपून त्यानं स्वतःच्या जमिनीत दाखल केली. असल्या दुष्टाच्या मरणाबद्दल रडण्याऐवजी हसायलाच हवं; रडतोस कशाला?" अन् तो गाडीत जाअून बसला.

द्विगुणच्या बोलण्यात सत्य असेलही, पण त्याला इतकं कठोर बोलायची गरज नव्हती! बलरामला त्याची नियत बरी नाही वाटली. दुपारी गाडी थांबवून द्विगुणने पोटभर खाल्ले. त्याला वाईट वाटू नये म्हणून बलरामनेही थोडेसे खाअून घेतले.

"इथे थोडा वेळ विश्रान्ती घेअूया. एका तासानन्तर पुन्हा भूक लागेल मला. तेंव्हा काहीतरी खाअून मग निघूया." द्विगुण म्हणाला.

बलरामला वाटले, 'अरे, ही काय भूक झाली?' दुपारच्या खाण्यानंतर गाडी निघून संध्याकाळी ते बलरामच्या घरी पोचले.

तेंव्हापासून बलरामच्या घरातही द्विगुणची वागणूक विचित्र होती. प्रथम त्याने बलरामच्या बायकोच्या सौन्दर्याची प्रशंसा केली. नंतर तिला म्हणाला, ''तू सुंदर आहेस, पण घर सुंदर नाही राखलंस!'' बिचारीला फार वाईट वाटले. नंतर त्याने बलरामच्या मुलांनाही 'सुंदर' म्हटले, पण क्षणभरात त्यांच्या निरागसतेला नावे ठेवली. बलरामला धन प्राप्त होणार म्हणून आनन्द व्यक्त केला, पण लगेच या कामासाठी आपले घर, वैभव सोडून यावे लागल्याबद्दल चिडचिड करत राहिला.

तीन दिवस द्विगुणने बलरामकडे स्वादिष्ट भोजन झोडले. दिवसाकाठी सहा वेळा खाणारा माणूस यापूर्वी कधी न पाहिल्यामुळे घरची सर्व माणसे आश्चर्य करत राहिली. बलरामच्या कुटुंबीयाना शंकाही आली की, 'असला माणूस अुपास कसा करणार?'

तिसऱ्या दिवशी रात्री झोपण्यापूर्वी बलरामच्या बायकोला बोलावून द्विगुण म्हणाला, ''देवी, अुद्या माझा कडक अुपास! पाण्यालाही स्पर्श नाही करणार. अुद्या आराम कर तू.''

थोड्या वेळाने बलरामला बोलावून त्याने विचारले, ''तुला धन मिळालं. तर त्यातला वाटा देशील मला?''

बलरामला वाटले की, 'असल्या स्वार्थी माणसाहातून कसं काय धन मिळणार?' तरी तो म्हणाला, ''धन मिळालं, तर चौथा हिस्सा तुम्हाला देईन.''

शेवटी चौथा दिवस अुजाडला. बलरामला वाटले होते - द्विगुण खरेच कडक अुपास करील. पण त्याने तर आपल्या स्वयंपाक्या कडून पक्वान्ने बनवून घेअून. तीन वेळा पोटभर खाल्ले. विचारणा केल्यावर तो अुत्तरला, ''तसं तर मी सहा वेळा खातो की नाही? पण आज तीनच वेळा खाल्लं. म्हणजे मला हा कडक अुपासच घडला.''

बलराम काळजीतच होता. पण दुसऱ्या दिवशी हाती कुदळ घेअून द्विगुण खणू लागताच 'खणखण' आवाज आला. आणखी थोडे खोदल्यावर सोन्याची नाणी भरलेला घडा हाती आला!

ही गोष्ट सांगून वेताळ राजाला म्हणाला, ''विक्रमराजा, धन प्राप्त करायचं असेल, तर एका अुत्तम माणसाला तीन दिवस जेवायला घालून चौथ्या दिवशी कडक अुपास करायला लावण्याबद्दल संन्याशाने सुचवले होते. होय ना? पण द्विगुणने तर संन्याशाच्या सांगण्याप्रमाणे कडक अुपास केला नाही. तरीही त्याच्याच हातून बलरामला संपत्ती मिळाली. तसं पाहिलं तर द्विगुणमधे अुत्तम पुरुषाच्या गुणांचाही अभावच आहे. बायकोच्या दुखण्यामुळे अस्वस्थ असलेल्या माणसाला सहानुभूती दाखवण्याऐवजी त्यानं शिव्या दिल्या; नरसिंहला सांत्वना न देता त्याला खरं-खोटं सुनावलं; मिळणाऱ्या संपत्तीत वाटा मागितला. हे सर्व पहाता बलरामला त्याच्या हातून केवळ योगायोगानंच धन मिळालं. यात द्विगुणच्या चांगुलपणाचा काहीच प्रभाव दिसत नाही.' द्विगुणमुळे संपत्ती मिळाली' असं मानणं माझ्या या दृष्टीनं चूक आहे, भ्रम आहे. माझ्या या शंकेचं जमलं तर निरसन कर. पण अुत्तर माहीत असूनही द्यायचं टाळलंस, तर मात्र तुझं मस्तक तडकून जाईल.''

अुत्तर देत विक्रम बोलू लागला, ''जगात कोणी पूर्णतः अुत्तम असूच शकत नाही. अुत्तम व्यक्ति आपले दुर्गुण लपवू पाहील, तर त्याचा अुत्तमपणाच लुप्त होतो ना? द्विगुणनं आपला भलेपण अन् बुरेपणा दोन्ही अलगअलग केलंय - संभाळलंय. त्यामुळेच त्याचं भलेपण किंवा बुरेपण कोणापासून लपलेलं नाही. अुघडा मामला सगळा! त्याच्यात दोन व्यक्तिमत्वं आहेत. आपल्यातल्या चांगुलपणामुळे तो लोकांना गरज पडली तर मदत करतो. पण बुरेपणामुळे तो दुसऱ्यांचा द्वेष करतो, त्यांच्या दुर्गुणांवर बोट ठेवतो. स्वतः चांगला वैभव- शाली असूनही तो बलरामच्या मदतीसाठी त्याच्याकडे आला. त्याच्यातल्या चांगल्या माणसाने बलरामच्या पत्नीनं दिलेलं भोजन खाल्लं अन् वाईट माणसाने आपल्या स्वयंपाक्यानं बनवलेले पदार्थ खाल्ले. त्याच्यातल्या चांगल्या माणसाने दिवसातून सहाऐवजी तीनदाच जेवून अुपास साजरा केला. अन् यामुळेच बलरामला धन प्राप्त झालं. या कारणानंच 'धन मिळणं' याला 'योगायोग' म्हणणं गैर आहे.''

राजाचे मौन भंग करण्यात सफल झालेला वेताळ पुन्हा प्रेतासह गायब होअून झाडावर लटकू लागला.

साष्टांग - नमस्कार

बलिया हे समुद्रतटावरचे एक गाव. एकदा मोठे वादळ होऊन गावातल्या बऱ्याच घरांचे नुकसान झाले. श्याम नावाच्याएका गरीब शेतकऱ्याला आपले घर दुरुस्त करणे आवश्यक झाले. आसपासच्या लोकांकडे मदत मागितल्यावर सल्ला मिळाला की, पैसे व्याजाने देणाऱ्या चमनकडे जाऊन त्याने मदत मागावी.'

श्याम चमनकडे गेला, अन् हजार रुपये कर्जाऊ मागितले. त्याच्याकडे आपादस्तक पाहून चमनने विचारले, "श्यामच ना तू? मला ओळखतोस तू?" त्याचा सूर चेष्टेचा होता.

"आपणाला न ओळखणारा गावात कोणी तरी असेल का?" श्याम बोलला. "मला वाटलं ओळखत नसावास. कधी रस्त्यावर दिसलास किंवा तलावाकिनारी आपण एकमेकांसमोर आलो, तेंव्हा मला कधी नमस्कार केलास? कधीच नाही. तू तर एक नंबरचा घमेंडखोर !" चमनने असंतोष दर्शविला.

"नकळत चूक घडली हातून" म्हणत श्यामने त्याला नमस्कार केला.

"हं! मला नमस्कार करण्यासाठी तुला वादळ व्हायची गरज पडली ना. असा नमस्कार तर सर्वच करतात. पण मला तुझी घमेंड जिरवायची आहे. आता मला चांगला साष्टांग नमस्कारच कर." चमनने आज्ञा केली.

चमनची इच्छा पुरी करून त्याच्याकडून हजार रुपये घेऊन श्याम तेथून निघाला. पण वरद एका झाडाखाली उभा राहून हे सर्व पहात होता. श्यामला अडवून तो म्हणाला, "शी, शी:! कर्ज मिळवण्यासाठी साष्टांग नमस्कार केलास तू?"

यावर श्याम म्हणाला, "आता माझ्याकडून कर्जवसुली करताना एकदाच काय, पण पुन:पुन्हा मला साष्टांग नमस्कार घालायला लावीन चमनला! पहातच रहा तू."

समुद्रकिनाऱ्यावर सहल - १३

भारताचा प्रवाळमय स्वर्ग

शब्दांकन - मीरा नायर ◆ चित्रकला : गौतम सेन

लक्षद्वीप (भारत)

कोची (केरळ)च्या पश्चिमेला दोनशे ते चारशे किलोमीटर अंतरात अरबी सागरात लक्षद्वीप वसलेले आहे. ही बेटे सोडता दुसरी प्रवाळद्वीपे भारतात नाहीत. प्रवाळ म्हणजेच पोवळे.

लक्षद्वीप ३६ बेटांनी बनलेला एक छोटासा द्वीपसमूह आहे. हा भारताचा सर्वात लहान केन्द्रशासित प्रदेश होय. हा दर्जा याला १९५६ मधे मिळाला आणि १९७४ मधे याला 'लक्षद्वीप' हे नामाभिधान प्राप्त झाले. त्यापूर्वी याला लखदीव, अमेनीदीव किंवा मिनिकॉय बेटे असे म्हणत असत.

या ३६ पैकी फक्त १० वर मानव-वस्ती आहे. ही बेटे म्हणजे अम्मेनि, अंद्रोत, अगात्ति, बित्रा, चेत्तलात, कड्मत, कल्पेनि कवरत्ति, कित्तान आणि मिनिकॉय.

अगदी प्रथम केरळचे रहिवासी इथे पोचले. गोष्ट अशी की - केरळचा शेवटचा शासक चेरमान पेरुमाळ जेंव्हा मुस्लिम धर्म ग्रहण करण्यासाठी मक्केकडे रवाना झाला, तेंव्हा त्याची समजूत घालून परत आणण्यासाठी कण्णनूरच्या राजाने आपली माणसे पाठवली. पण जहाज खडकावर आपटल्यामुळे त्यांना परत यावे लागले.

परत येताना या लोकांना समुद्रात अनेक रमणीय बेटे दिसली अन् त्यांनी त्याबद्दल राजाला सांगितले. राजाने घोषणा दिली की जे प्रजानन या बेटांवर जाऊन शेती करतील, त्यांना ते कसत असलेली जमीन फुकट मिळेल.' परन्तु आता नव्या शोधांमुळे असे आढळले आहे की खूप पूर्वीपासूनच भारतनिवासी तेथे रहात असत. तेथे प्राचीन बुद्धमूर्तीही सापडल्या आहेत.

अगदी प्रथम अम्मेनि बेटावर वस्ती झाली. हे बेट तीन कि.मी. लांब व १.६ कि.मी. पेक्षा थोडे अधिक रुन्द आहे. अम्मेनिवरील कारागीर कासव व नारळावरील कवचापासून सुंदर छड्या बनवतात. येथील शिल्पकार पोवळीं व दगडांवर सुंदर नक्षीकाम करण्यासाठी प्रसिद्ध आहेत.

अगात्ति हे लक्षद्वीपमधील सर्वात अधिक ऊष्ण द्वीप आहे. हे या द्वीपसमूहातील सर्वात पश्चिमेकडील बेट. एप्रिल १९८८ मधे मुख्य भूमि व लक्षद्वीप बेटे यांच्यामधे विमानसेवा सुरू झाली. विमान अड्डा अगात्ति वरच आहे.

अन्द्रोतचा एक नावाडी

उजरा मशीद - कवरत्ति

अन्द्रोत अगात्तिच्या अग्नेयेस आहे. सर्वात अगोदर येथील रहिवाशांनीच मुस्लीम धर्माची दीक्षा घेतली. आज लक्षद्वीपच्या ४९,६८० लोकसंख्येतील ९४% इस्लामची अनुयादी आहे.

मुस्लिमधर्म लक्षद्वीपमधे कसा पोचला? असे मानले जाते की, एक मुस्लिम संत हजरत ओबैदुल्ला यांना महम्मद पैगंबर स्वप्नात दिसले. त्यांनी दूर देशात जाऊन त्यांना धर्मप्रसार करायची आज्ञा दिली.

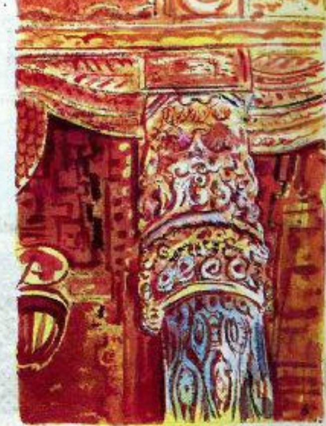
हजरत ओबैदुल्ला जहाजात बसून निघाले. परन्तु वादळ होऊन जहाज बुडाले. एका फळीच्या आधाराने तरंगत हजरत साहेब अम्मेनित येऊन पोचले.

अम्मेनित धर्मप्रसार करण्यात सफल न झाल्याने ते जवळच्या बेटांवर गेले आणि अन्द्रोत, कवरत्ति अन् कल्पेनिच्या रहिवाशांना त्यांनी आपल्या धर्माची दीक्षा दिली. त्यांचा मृत्यु अन्द्रोतमधे झाला. त्यांची कबर तेथील जुम्मा मशिदीत आहे.

अन्द्रोत हे लक्षद्वीपचे सर्वात मोठे बेट असून ते पूर्णतः नारळाच्या झाडांनी आच्छादलेले आहे. इथल्या नारळांची बरोबरी होऊच शकत नाही.

लक्षद्वीपची राजधानी कवरति हे अम्मेनि आणि अन्द्रोत यांच्यामधे आहे. हे सहा कि.मी. लांब व जवळ जवळ एक कि.मी. रुन्द आहे. लक्षद्वीपचे हे सर्वात अधिक विकसित बेट होय. मुख्यभूमीच्या लोकांची सर्वात अधिक लोकसंख्या यावरच आहे. सरकारी कचेऱ्या व सरकारी कर्मचाऱ्यांची घरेही येथेच आहेत.

कवरत्तीचे कारागीर फारच कुशल आहेत. याचे प्रमाण म्हणजे येथील उजरा मशीद. ही केन्द्रशासित प्रदेशाच्या

समुद्रातून वाहून आलेल्या लाकडावरील सुंदर कोरीवकाम. अुजरा मशीद

५२ मशिदींपैकी सर्वात अधिक प्रेक्षणीय आहे. मशिदीच्या छताचा आतला भाग समुद्रात वाहून आलेल्या लाकडापासून बनवण्यात आलेला असून त्यावर खूप सुंदर कोरीवकाम केलेले आहे. हे काम आकर्षक हिरव्या व लाल रंगांनी रंगवलेले आहे. येथील विहीराच्या पाण्यात रोगमुक्त करण्याची शक्ति आहे, असे म्हणतात.

कवरत्तिच्या दक्षिणेला आहे कल्पेनि बेट. याला अरब लोक 'कोल्फेनि' म्हणत असत. अरबस्तान हून भारताकडे येण्याच्या मार्गावर हे बेट येते. ते एका विशाल छल्ल्यासारख्या समुद्रतलावाने घेरलेले आहे. काल्पेनिच्या आसपास तीन बेटे आहेत-चेरियम्, तिलक्कम् आणि पित्ति.

पित्तिला 'पक्षिपित्ति' असेही म्हणतात. तीन बेटांपैकी हे सर्वात गमतीचे बेट आहे. खरे म्हणजे हा एक छोटासा खडक आहे. काही साहसी लोकच तेथपर्यन्त पोचू शकतात. कारण शेवटचे ५० मीटर अंतर पोहूनच पार करावे लागते. पक्षीपित्तिवर एकादे गवताचे पातेसुद्धा उगवत नाहीच परन्तु हजारो पक्षी मात्र-मुख्यतः टिटवी जातीचे-तेथे रहातात. यांचा टि-टी, टि-टी आवाज दूरवर ऐकू येतो.

दोन प्रकारच्या टिटव्या- 'सूटी' व 'नॉडी' - येथे अंडी घालतात. त्या आपली घरटी रेती किंवा खडकावर बनवतात. मोठ्या रंगी-बेरंगी शिपल्यां पासून बनवलेली ही घरटी मोठी आकर्षक दिसतात. अंडी कोंबडीच्या अंड्याच्या आकाराची, परंतु काळा-भुऱ्या ठिकल्यांवाली असतात. अम्मेनि व अंद्रोतचे रहिवासी ही अंडी आवडीने खातात. अंडी गोळा करण्यासाठी ही माणसे पक्षिपित्तीवर येत असत. परन्तु आता हे ठिकाण सरकारने 'पक्ष्यांचे अभयारण्य' म्हणून घोषित केले आहे.

या टिटव्या कोळ्यांना चांगल्याच मार्गदर्शक वाटतात. कारण 'टूना' माशांचे कळप जेथे पोहत असतात, तेथेच हवेत या टिटव्या त्यांना पकडण्यासाठी तरंगत असतात. टिव्यांचे घोळके बघून कोळ्यांनाही माशांचा पत्ता लागतो.

मिनिकॉय हे लक्षद्वीपचे सर्वात दक्षिणेकडील बेट. येथील निळा निळा समुद्राचा घेरा विशाल व खोल आहे. लहान जहाजे सहजपणे तेथे प्रवेश करतात.

तेराव्या शतकातील महान इटॅलियन यात्रेकरू मार्को पोलो याने मिनिकॉयला 'स्त्रियांचे बेट' असे म्हटले होते. कारण येथील पुरुष मासे पकडण्यासाठी जास्तीत जास्त वेळ समुद्रावरच रहात असत. आजही परिस्थिती जवळजवळ तशीच आहे. पुरुष प्रायः मासे पकडण्या साठी किंवा नावाडी म्हणून जहाजांवर कामे करतात अन् बेटावर बाकीची कामे जास्त करून स्त्रियाच करतात-मेहनत मजुरीची कामे अन् दुकाने-कचेऱ्यांमधील कामेही !

'नॉडी' टिटव्या. पित्ति

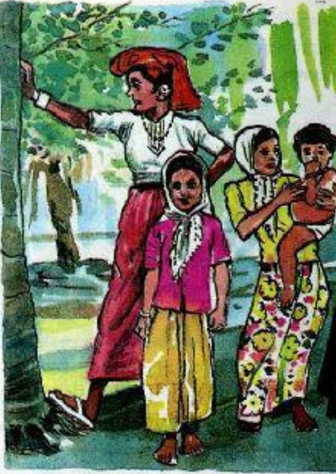
मिनिकॉयच्या लोकांची वेषभूषा व बोलीभाषा लक्षद्वीपच्या इतर रहिवांशापेक्षा निराळी आहे.

येथील पुरुष जीन्स व टी-शर्टस् घालतात व स्त्रिया गळ्याशी सुंदर कशिदा केलेले लाल रंगाचे झगे घालतात. त्या डोक्यावर पांढरा किंवा काळ्या कापडाचा तुकडा बांधतात लहान मुलीही डोक्याला काही न बांधता रहात नाहीत. बाकीच्या बेटांवरील पुरुष लुंगी वापरतात व स्त्रिया वर कशिया केलेला तंग ब्लाऊज व खाली काची नावाचे एक वस्त्र गुंडाळतात. ते नीट बांधलेले रहावे म्हणून कमरेला पट्टा बांधतात.

मिनिकॉयचे लोक महल भाषा बोलतात. बाकीच्या बेटांवर मुख्यत: मल्याळी बोलली जाते.

असे मानले जाते की मिनिकॉयच्या लोकांचे पूर्वज गुजरातेतून इथे येऊन राहिले होते. त्यांच्यातल्या बहुतांशी लोकांना 'टकरू' म्हणतात. हा शब्द बहुधा 'ठाकुर' चा अपभ्रंश असावा. अधिकांश घरांतून खाटल्या सारखा एक झोपाळा असतो.

त्यांच्या परंपरागत नृत्याला 'दांडी' म्हणतात अन् ते गुजरातच्या 'दांडिया-रास' सारखे असते.

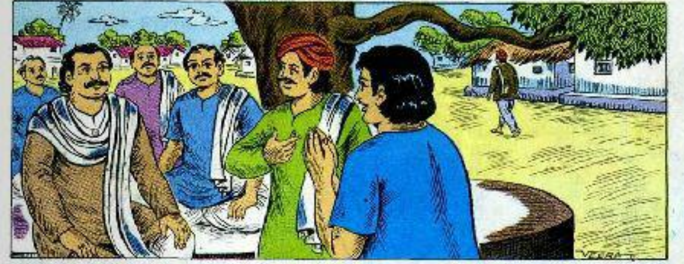

लक्षद्वीप मधील स्त्रिया

बाकीच्या लक्षद्वीपप्रमाणे मिनिकॉयची समाज-व्यवस्थाही मातृप्रधान आहे-म्हणजे वंश व उत्तराधिकार आईकडून चालतो. बाकीच्या भारताच्या तुलनेत येथील समाजात स्त्रियांचे स्थान उच्च आहे.

रेवरींचे लवा नृत्य. हे पेशाने कलाल (ताडी काढणारे असून मिनिकॉयचे सर्वात जुने रहिवासी मानले जातात.

सदाबहार

विशालपुरमधे चार्वाक नावाचा एक तरुण होता. तो खूप मेहनती असून नवीन काही शिकवले तर मनापासून शिकत असे. कधीही कोणावर रागावत नसे तो. नेहमी हसतमुख असल्याने लोक त्याला 'सदाबहार' म्हणत असत.

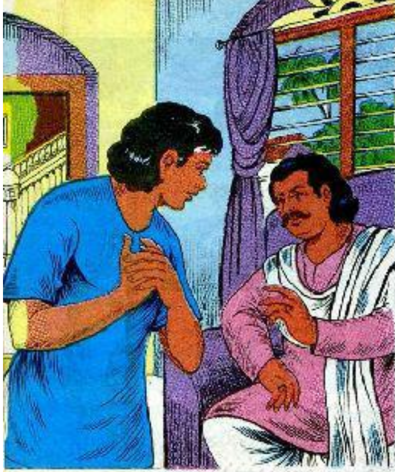
या गावात प्रारब्ध नावाचा एक धनिक वैद्याच्या सल्ल्याने हवापालट म्हणून रहायला आला. खूप आजारी पडून मृत्युमुखातून वाचला होता तो.

प्रारब्धने गावात एक मोठेसे घर भाड्याने घेतले. एक स्वयंपाकी अन् एका हरकाम्या गड्याचीही सोय झाली. गावचे प्रमुख लोक रोज त्याला भेटायला येत असत. अन् थोडा वेळ गप्पा मारून निघून जात.

परन्तु प्रारब्ध नेहमीच कसल्यातरी काळजीत असे. गावच्या एका प्रमुखाच्या ही गोष्ट लक्षात आली. तो म्हणाला, ''आमच्या गावात चार्वाक नावाचा एक तरुण आहे. नेहमीच संतुष्ट असतो तो. त्याला जर आपला आपल्या घरी कामाला ठेवून घेतलंत तर त्याच्या अुल्हसितपणाचा आपणावरही चांगला परिणाम होईल.''

प्रारब्धला हा सल्ला बरा वाटला आणि त्याने चार्वाकला नोकरीला ठेवले. त्याचे काम इतकेच की - नेहमी मालकाबरोबर राहून त्याला लागलेसवरले पहाणे. चार्वाक तन मनाने प्रारब्धची सेवा करू लागला. कोणीही आले तरी त्याच्या कर्तव्यदक्षतेची खूप तारीफ करत. इतके सारे होअूनही प्रारब्धचे 'प्रारब्ध' बदलेना! त्याची चिन्ता जशीच्या तशीच राहिली. तो एकदा चार्वाकला म्हणाला, ''पाहिलंस, सर्व प्रकारची सुखं हात जोडून अुभी आहेत. पण काय अुपयोग? मी नेहमी दु:खीच असतो. जराही विश्रान्ती न घेता तू कष्ट करत राहूनही नेहमी हसतमुख असतोस.

सुनीला सावळे

तुझ्या तृप्तीचं रहस्य मला कळेल?''

''या जगात सर्वत्र आनन्दच तर भरला आहे. पण आपण दु:खी, असंतुष्ट का असता, हेच समजत नाही मला.'' चार्वाक बोलला.

''दु:ख काय असतं, हे लहानपणी मलाही माहीत नव्हतं. माझ्याजवळ सुरुवातीला केवळ शंभर रुपये होते. इतक्या थोड्या भांडवलातून मी व्यापार सुरू केला. आज मी करोडपती आहे. आजारी पडलो आणि वैद्याच्या सल्ल्याने या गावी आलोय. माझे कुटुंबीय तिकडे माझा व्यापार संभाळत आहेत. त्यांनीच मला एकट्याला इथे पाठवलंय. सगळं काही आहे, पण एकटाच आहे नं मी इथे? माझं आपलं असं कोणी इथे नाही. मग कसा संतुष्ट राहू मी? काळजी तर वाटणारच.''

यावर हसून चार्वाक म्हणाला, ''आपल्याला तर याचाच आनंद वाटायला हवा. आपण तिथे नसलात तरी आपली माणसं सुरळीतपणे व्यापार संभाळत आहेत. आपण इथे स्वत:साठी हवा तितका खर्च करू शकत आहात.''

''पण आपल्याच लोकांनी आपली सेवा केली, तर मिळणारं सुख खास असतं.'' प्रारब्ध बोलला.

''दररोज आपण मला दहा रुपये देता. पण तिकडे प्रत्येकजण हजार रुपये मिळवत असेल नं! अन् ही पण आपलीच कमाई झाली नं?'' चार्वाक समाधान करत म्हणाला.

''पण फक्त दहाच रुपये घेणारा सेवक नको मला. मला तर असा माणूस हवा, की जो हजार रुपये घेईल. माझं दु:ख हेच की माझी इच्छा पुरी होत नाहीय.'' प्रारब्ध बोलला.

आता जोरात हसत चार्वाक म्हणाला, ''महाराज, जगात सेवक वृत्ति ही सर्वात नीच वृत्ति आहे. ज्यांना दुसरं काहीच जमत नाही, तेच असलं काम करतात. पैसा जवळ असला तर दुसऱ्याकडून आपली कामं करून घ्यावंसं वाटू लागतं. आपणासारख्या धनिकांची सेवाचाकरी व्यवस्थित होणं हे माझ्यासारख्या सेवकांनाच शक्य आहे. आपले स्वत:चे समर्थ असणारे लोक हे काम थोडंच करतील?''

प्रारब्धला या गोष्टीचे वाईट वाटे, की तो महाभारत, रामायण इ. ग्रंथ वाचू शकला नाही. चार्वाकला वाटे की असे काही वाचणे म्हणजे आरामात बसणाऱ्या लोकांचे काम आहे. 'स्वत:ला विश्रान्ती मिळत नाही'

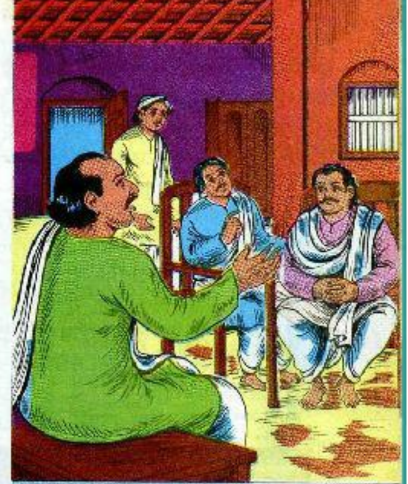
याचाच आनन्द वाटे त्याला. प्रारब्धचे दु:ख असे की - आपल्याला एका भयंकर व्याधीने ग्रासले आहे. चार्वाकचे म्हणणे असे की - इतक्या मोठ्या भयानक रोगातून वाचून प्रारब्धला आता आराम करायची संधी मिळत आहे.

चार्वाकजवळ प्रारब्धच्या प्रत्येक प्रश्नाला योग्य अुत्तर होते. आपले दु:ख विसरण्या ऐवजी प्रारब्ध आता चार्वाकच्या आनंदाबद्दल त्याचा हेवा करू लागला. चार्वाकचा हसरा चेहरा पाहून त्याला दुप्पट दु:ख होअू लागले. एक दिवस त्याने हे सत्य गावप्रमुखांना सांगितले. तेंव्हा एक प्रमुख म्हणाला, ''मग तर आपणाला संतोष देणारा मार्ग सापडलाच म्हणून समजा. आपण रोज त्याच्यावर रागवत रहा; आपल्या बोलण्याने त्याचे मन दुखवत रहा. मग त्याच्या चेहऱ्यावरचे हसू नाहीसे झाले की आपले दु:खही नाहीसे होईल.''

तेंव्हापासून प्रारब्ध चार्वाकला अुगीचच्च शिव्या देअू लागला; रागावू-ओरडू लागला. पण चार्वाकवर त्याचा काहीच परिणाम झाला नाही. शेवटी प्रारब्ध त्याला असेही म्हणाला की - तू बेशरम आहेस, कुत्रा आहेस!

पण नेहमीप्रमाणे हसून चार्वाक आपल्या कामात मग्न राहिला. आणखी एकदा प्रारब्ध त्याला 'डुक्कर' म्हणाला, एकदा 'रेडा' म्हणाला. नंतर एकदा 'गाढव' म्हणाला. तरीही चार्वाक हसतच राहिला अन् मनातल्या मनात कुढत प्रारब्ध त्याला म्हणाला, ''मी तर तुला इतक्या शिव्या देतो, तरी तू कसा काय हसू शकतोस?''

''कुत्रा हे विश्वासूपणाचं दुसरं नाव आहे.

डुक्कर-वराह तर दशावतारांपैकी एक. रेडा, गाढव अत्यंत सेवाभावी असतात. मला तर वाटलं की, आपण माझी स्तुती करत आहात. अन् स्तुतीनं खुश होणं हा तर मानवाचा स्वभावच नं!'' चार्वाक हसत अुत्तरला.

आता मात्र प्रारब्ध हतबुद्धच झाला. त्याने निश्चय केला की, कोणत्याही स्थितीत चार्वाकचा आनन्द नष्ट करायचाच. खूप विचार केल्यावर त्याला एक अुपाय सुचला. आतापर्यन्त चार्वाकला तो फक्त एकान्तातच शिव्या देत असे. कितीही शिव्या दिल्या तरी जोवर इतर कोणी ऐकत नाही, तोवर ठीक आहे. पण इतरांच्या अुपस्थितीत शिव्या खाव्या लागल्या तर शान्त स्वभावाचा माणूसही अुग्र बनेल; त्याची सहनशक्ती संपेल. आपला हा अुपाय अमलात आणण्या-

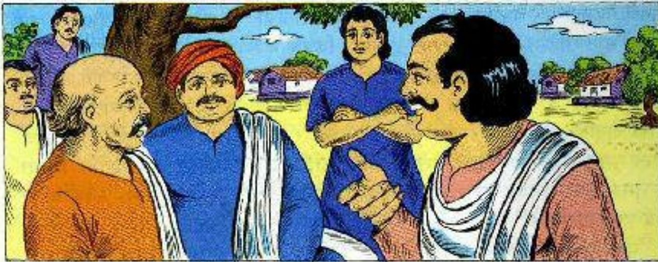
साठी त्याने चार्वाकला गावप्रमुखांच्या अुपस्थितीत तोंडाला येईल ते बोलून घेतले, शिव्या दिल्या, अपमानकारक शब्द अुच्चारले; तरीही चार्वाक हसतमुखाने आपले काम करत राहिला. यामुळे प्रारब्ध जास्तच भडकून आणखी शिव्या देत राहिला.

चार्वाकने शिव्या सहन केल्या. पण त्यामुळे सत्यवान नावाचा एक प्रमुख मात्र नाराज झाला. तो चार्वाकला म्हणाला, ''हे तुला इतक्या शिव्या देत आहेत, अन् तू गप्प आहेस? काम सोडून का जात नाहीस तू? मी तुझ्या जागी असतो, तर गाशा गुंडाळून केंव्हाच निघून गेलो असतो.''

''मी फुकटात थोडंच काम करतोय? पैसे घेतो ना?'' चार्वाक हसत म्हणाला, अन् क्षणभर थांबून पुन्हा म्हणाला, ''हे साहेब माझ्या कामावर खूश आहेत. शिव्या देत आहेत, पण काम सोडून जायला सांगितलं का मला त्यांनी? शिव्या अंगला थोड्याच चिकटतात? त्यांनी काम सोडायला न सांगता आपण ते सोडून दुसरीकडे कामाला जाणं अधर्म होईल.''

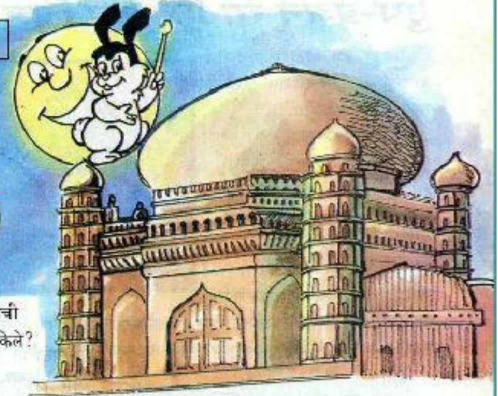
यावर सत्यवान काही बोलणार, इतक्यात त्याला थांबवत प्रारब्धच म्हणाला, ''थांबा, आता मला कळलं की हा 'सदाबहार' का आहे, नेहमी हसतमुख कसा रहातो. हा प्रत्येक विषयातलं 'भलं' तेवढं पहातो अन् 'बुरं' सोडून देतो, जे काम करेल. ते आपली जबाबदारी मानून करतो. त्या कामाला तो 'परोपकार' मानत नाही. जमेल तितकं तो करत रहातो. आवश्यकतेपेक्षा तो जास्त अपेक्षा ठेवत नाही कुणाकडून, आपल्याजवळ असेल त्यात आनन्द मानतो, जे नाही, त्यासाठी दुःख वाटून घेत नाही; त्यासाठी अुगीच धावपळ करत नाही. आणि म्हणूनच तो 'सदाबहार' आहे, हसतमुख आहे, नित्य संतुष्ट आहे. त्याच्यासारखं रहाणं इतरांना बहुधा जमणार नाही. पण त्या दिशेनं प्रयत्न करणं मात्र प्रत्येकाचं कर्तव्य आहे, धर्म आहे. त्यामुळेही चिन्ता काहीशी कमी होअू शकेल.''

यानंतर मात्र प्रारब्धने चार्वाकचा आनन्द मिटवायचा कधीही प्रयत्न केला नाही. आपली चिंता आपणच कशी कमी करावी याचा सतत प्रयत्न करत राहिला, अन् काही मर्यादेपर्यन्त त्यात यशस्वीही झाला.

चांदोबा

सोनेरी क्षण - ७

१. ही विजापुरच्या एका महान् राजाची समाधी आहे. हिचे बांधकाम कोणी केले? हिचे वैशिष्ट्य काय?

२. आसामच्या एका लहानश्या गावात सप्टेंबर-आक्टोबरमधे चांदणे नसलेल्या अन् धुके दाटलेल्या रात्री काही पक्षी कुठे थोडा जरी प्रकाश दिसला तरी त्या दिशेने झेपावून पडतात अन् काही दिवस त्यांच्या हालचाली अगदी निराळ्याच घडतात. आजपर्यंत असे का घडते याचा कोणीही शोध घेअू शकले नाही. ही घटना घडणाऱ्या गावाचे नाव काय?

४. कमलपुष्पाच्या पाकळ्यांच्या आकारात बनलेली ही इमारत दिल्लीत आहे. तसे हे एक प्रार्थनामन्दिर आहे. एका पर्शियन वक्त्याने स्थापलेल्या अत्याधुनिक धर्माशी हे मन्दिर संबंधित आहे. या धर्माचे नाव काय?

३. येथे डायनासोरचे शरीर पाच भागात दाखवले आहे. रेषांवर पाच तुकडे कापून ते असे रचा की त्यातून एका हत्तीचे चित्र दिसू लागेल.

तीन सोप्या टप्प्यांनी गेंडयाचे चित्र काढा .....

सोनेरी क्षण - क्रमांक ६

अुत्तरे

१. कारेल कॅपेक. याने आपले नाटक आर.यू.आर. मध्ये प्रथम रोबोट शब्दाचा वापर केला.

२. मॅग्लेव्ह आगगाड्यांना चाके नसतात. मॅग्नेटिक लेव्हिटेशनचे हे संक्षिप्त रूप. तीव्र अशा चुंबकीय आकर्षणाच्या आधाराने त्या एका ठराविक मार्गाजिर धावतात.

३. रंगीत टेलिव्हिजन सेटवर कितीही विविध आकर्षक रंग दिसले तरी त्यात फक्त तीनच रंग निर्माण होतात. लाल, हिरवा व निळा.

४. बेंजामिन फ्रॅंकलिन त्यांच्या शोधांचा परिणाम म्हणजेच लायटनिंग कंडक्टर? या शोधाने त्यांनी अनेकांचे प्राण वाचवले.

५. शताब्दी वर्षांच्या नियमाचा अपवाद म्हणजेच इ.स. २००० हे वर्ष. कारण ४०० ने भाग जाणारे वर्ष लीप वर्ष असते.

६. नौका जास्तीत जास्त किती भरता येईल ती मर्यादा दाखवण्यासाठी बाहेरून तिच्यावर एक रेघ ओढलेली असते. तिला 'प्लेमसोल लाईन' असे म्हणतात. पाणी या रेघेच्या वर जाऊ नये.

७. राक्षसी मानवाचे नाव 'फ्रॅंकेन्स्टाईन' म्हटले, तर ते चूक आहे. हा राक्षस निर्माण करणाऱ्या वैज्ञानिकाचे नाव 'फ्रॅंकेन्स्टाईन' आहे.

रोबोट्सचा हिशोब

रोज १८ मोटरकार बनवणारे ९ अल्फा रोबोट्स; २७ कार बनवणारे १८ बिटा रोबोट्स आणि ९ कार बनवणारे २७ गामा रोबोट्स.

अर्जुन इंद्राकडे असताना रोमश नावाचे महर्षी तीन्ही लोकी संचार करत स्वर्ग-लोकी पोचला. इन्द्रसिंहासनावर अर्जुनाला बसलेला पाहून त्याला फारच आश्चर्य वाटले. त्याला वाटले की, 'याने मोठी तपश्चर्या करून या सिंहासनावर बसायची योग्यता प्राप्त करून घेतली असावी."

महर्षींचे आश्चर्य पाहून इन्द्र हसत म्हणाला, "मुनिवर, हा अर्जुन साधारण मानव नव्हे. पूर्व जन्मी तो नर नामक महर्षी होता. नारायण नामक महर्षींबरोबर याने हजारो वर्षे बदरिका वनात तपश्चर्या केली. ऋषी नारायण हे पूर्व जन्मी कपिल महामुनी होते. तेच नर-नारायण आता भूभार हलका करण्यासाठी अर्जुन आणि कृष्ण रुपाने जन्मले आहेत. पाताळाचे निवात- कवच देवांना सतावीत आहेत. अर्जुन त्यांचा नाश करील. यासाठीच त्याला इथे बोलावले आहे. आता तुम्ही भूलोकात जाऊन काम्यक-वनात रहाणाऱ्या धर्मराजाला सांगा की, अर्जुन स्वर्गलोकात नृत्य-गायनाचे शिक्षण घेत असून सुखात आहे."

रोमश महामुनि, इंद्राचा निरोप पोचवण्यासाठी भूलोकाकडे निघाले.

व्यासांनी धृतराष्ट्राला सांगितले की, अर्जुनाने स्वर्गलोकी पोचून दिव्यास्त्रे प्राप्त केली आहेत. धृतराष्ट्र संजयला बोलावून घेऊन म्हणाला, "आता दुर्योधनाच्या दुर्बुद्धीमुळे कायकाय आपदा येतील ते पाहूया. बिचाऱ्या प्रजेला कायकाय त्रास भोगावा लागेल कुणास ठाऊक ! धर्मराज अन् अर्जुन यांच्यात तीन्ही लोकी विजय मिळवण्याची शक्ती आहे. आता माझ्या पुत्रांचा मृत्यु निश्चित आहे." त्याचा स्वर फार दुःखी होता.

"यात अतिशयोक्ति मुळीच नाही. द्रौपदीला सभेत आणून सर्व प्रकारे तिचा

पांडवांच्या तीर्थयात्रा

अपमान केला गेला. दुर्योधनाने आपली मांडी अुघडी करत तिला आपल्या मांडीवर बसायला सुचवले. ती एका राज्याची महाराणी आहे, याचे भान त्याने ठेवायला हवे होते भीमाने त्याची मांडी फोडायची केलेली प्रतिज्ञा योग्यच होय. दुःशासनाने तर तिचे केस धरून तिला भरसभेत खेचून आणले. दोघांनी अचकट-विचकट भाषा वापरली. कर्णानेही त्यात भरच घातली. दुःशासनाने तर नंतर अगदी ताच सोडून तिच्या तिला नग्न करायचा प्रयत्न केला. हे सर्व चालू असताना खुद्द आपण, विदुर अन् पितामह यांच्यासह नुसतेच बसून राहिलात. भीमाने पुन्हा एकदा प्रतिज्ञा अुच्चारली. शेवटी श्रीकृष्णाने तिची लाज राखली. या पार्श्वभूमीवर आता पांडवांना सूड घ्यायचा असेल अन् आपल्या पुत्रांचा वध करायचा असेल, तर त्यात आश्चर्य काय ?'' संजय बोलला.

धौम्यांनी धर्मराजाला सल्ला दिला की अर्जुन परत येईपर्यंत पांडवांनी तीर्थयात्रा कराव्या. त्याप्रमाणे धर्मराज द्रौपदी व आपल्या बंधूसह यात्रेला निघणार होता, इतक्यात महर्षि रोमश तिथे पोचून म्हणाले, ''मी इन्द्राच्या सुधर्म सभेत गेलो होते. तेथे अर्जुनही इन्द्राबरोबर त्याच्या सिंहासनावर बसलेला होता. ते दृश्य पाहून मला आश्चर्य वाटले. इंद्राने माझ्याकरवी निरोप पाठवला आहे की, अर्जुन तिथे सुखात आहे. या कामासाठीच मी इथे आलोय. इन्द्राने त्याला अनेक दिव्यास्त्रं दिलीत. आता चित्रसेन गंधर्वाकडून तो नृत्य-संगीतांचं शिक्षण घेत आहे. तुम्ही तीर्थयात्रा कराव्या अशी इन्द्राची इच्छा आहे मी स्वतः यापूर्वी दोनदा तीर्थयात्रा केल्या आहेत. आता तिसऱ्यांदा तुमच्याबरोबर करीन.''

हे ऐकून धर्मराजाला फार आनंद झाला. अर्जुन ज्यासाठी गेला, तो अुद्देश सफल झाला. ज्या तीर्थयात्रा करायची त्याती इच्छा होती, त्याच करण्याबद्दल इन्द्राकडूनही संदेश आला. तीर्थयात्रेला निघण्यापूर्वी त्याने आपल्या बरोबर असलेल्या समुदायापैकी काहीजणांना हस्तिनापुरला अन् काहींना द्रुपदाकडे पाठवले. इन्द्रसेन आदि ज्यांच्याजवळ आयुधे, कवच आहेत, अशा योद्ध्यांनाच आपल्या बरोबर राहू दिले.

तीर्थयात्रा करत करत पांडवांनी गोमती, कन्या, गोतीर्थ, बाहुदा नदी-तीर, त्रिवेणी, गया क्षेत्र आदि तीर्थांचे दर्शन घेतले आणि

अगस्तींच्या आश्रमात जाऊन त्यांची कथा श्रवण केली.

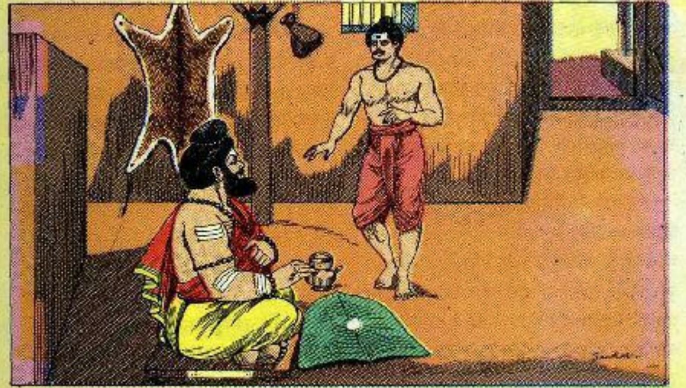
मणिमंत नगरात इल्वल व वातापी नावाचे दोन भाऊ होते. ब्राह्मणांचा प्रथम पाहुणचार करून नंतर ते त्यांना मारून टाकत असत वातापि बकरीचे रूप घेई अन् इल्वल त्या बकरीला मारून ब्राह्मण अतिथीला मांस खायला घाली. खाल्ल्यानंतर तो म्हणे, 'वातापि, बाहेर ये!' मग वातापि ब्राह्मणाचे पोट फाडून बाहेर येई अन् ब्राह्मण मरून जाई. या सर्व ब्राह्मणांज वळचे धन हे बंधू गोळा करत.

अगस्त्यने महामुनिने विदर्भ राजाच्या कन्येशी लोपामुद्राशी विवाह केला. तिच्या इच्छा-पूर्तीसाठी धन जमवायला तो बाहेर पडला. तो प्रथम तीन राजांकडे गेला. पण त्याला धन देण्याइतकी त्यांची प्राप्ती नव्हती. या तीन्ही राजांना अगस्तीने धन गोळा करण्यासाठी बरोबर घेतले. त्याला नंतर कळले की मणिमंतचे नागरीक वातापि व इल्वल यांच्याजवळ अपार धन आहे. ते मागण्यासाठी तो त्यांच्याकडे गेला.

इल्वलने नेहमीप्रमाणे वातापीला बकरीचे रूप दिले अन् तिचे मास अगस्तीला खायला घातले. ते खाऊन अगस्तीने ढेकर दिला. इल्वलने हाक मारली, ''वातापी, ये बाहेर।''

अगस्ती म्हणाला, ''आता वातापि राहिलाच कुठे? मी तर पचवून टाकलं त्याला.'' इल्वलचा चेहरा पांढरा पडला. त्याने अगस्तीला व त्याच्याबरोबर आलेल्या तीनही राजांना धन देऊन पाठवून दिले.

धर्मराजाने अगस्तीची ही कहाणी ऐकली, एकदा विंध्य पर्वत सूर्याला म्हणाला, ''तू का नेहमी फक्त मेरूपर्वतच्याच भोवती फिरत रहातोस ? मी तर त्याच्यापेक्षाही मोठा आहे. माझ्याभोवती फीर तू.''

"मी जाणून-बुजून मेरुपर्वताभोवती फिरत नाही. माझ्यासाठी ठरलेल्या मार्गाने मी फिरत असतो." सूर्याने सांगितले.

विंध्य चिडून सूर्य-चंद्र व अन्य ग्रहांच्या मार्गात अडथळा बनून विस्तृत होऊन उभा राहिला. त्यामुळे सारा लोक अंधारमय झाला. सर्व देव अगस्तीकडे जाऊन विनवू लागले. "मुनिवर, आपला शिष्य विन्ध्य यानं सारा लोक त्रस्तव्यस्त करून टाकला. त्याला आपल्या काबूत आणा ना."

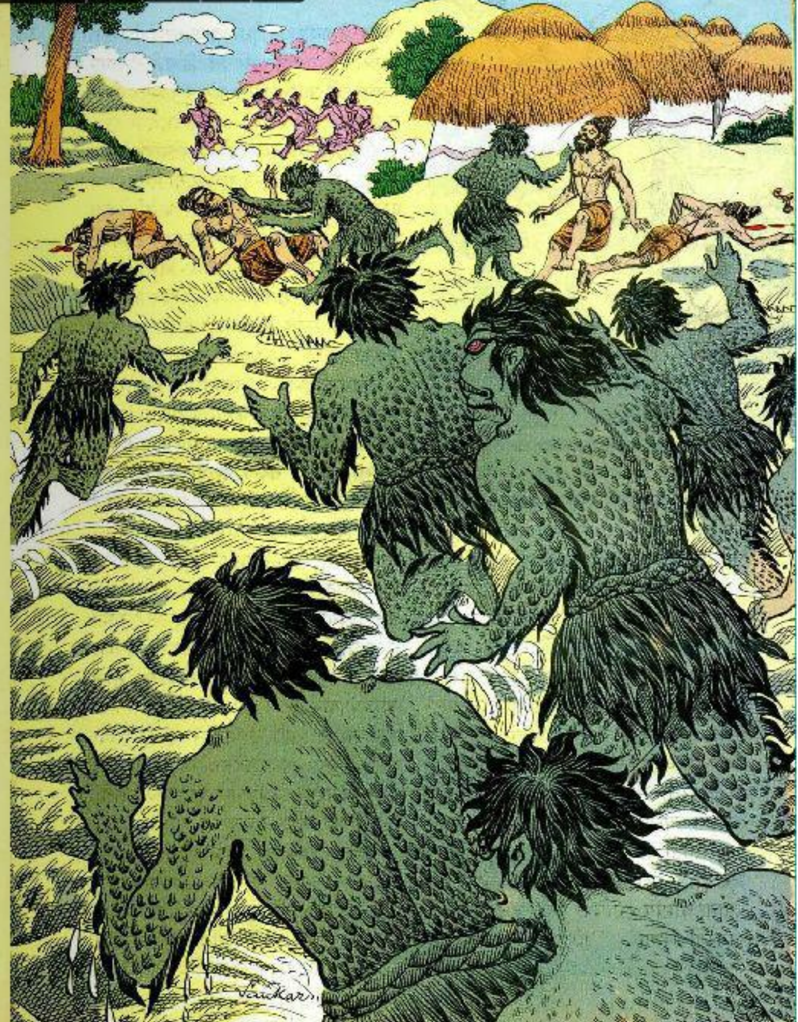
अगस्ती लोपामुद्रासह विंध्य पर्वताकडे जाऊन त्याला म्हणाले, "मी एका मुख्य कामासाठी दक्षिणेकडे चाललोय. तू वाटेतून दूर हो." तेव्हां मुनींना वाट देत विन्ध्याने त्यांना साष्टांग नमस्कार केला व वाट दिली. अगस्ती म्हणाले, "मी परत येईपर्यन्त तू असाच पडून रहा." यानंतर दक्षिणेकडे गेलेले अगस्ती परत आले नाहीत; अन् विन्ध्यानेही आपले डोके उचलले नाही.

कालकेय नावाचे राक्षस समुद्रात रहात असत. रात्री भूमीवर येऊन ते ब्राह्मणांना छळत समुद्रात जाऊन दडत. देव त्यांना मारू शकत नव्हते. शेवटी ते अगस्तींना शरण गेले. तेव्हां या मुनींनी समुद्राचे सर्व पाणी एकाच घोटात पिऊन टाकले. आता कालकेय बाहेर आले. देवांनी त्यांच्याशी युद्ध करून गेले. त्यावेळी सुकलेला समुद्र भगीरथने गंगा पृथ्वीवर आणल्यांनंतरच पुन्हा जलमय झाला.

अगस्तींच्या आश्रमातून निघाल्यानंतर पांडव अनेक तीर्थस्थानी गेले. कौशिकी नदीच्या किनारी जाऊन त्यांनी विश्वामित्राचा आश्रम पाहिला. नदीपलिकडील विभांडकाचा पुत्र ऋष्यश्रृंग याचीही कथा त्यांनी ऐकली.

अंगदेशचा शासक रोमपाद हा दशरथाचा मित्र होता. त्याने ब्राह्मणांविरुद्ध द्रोह केला, तेव्हां ब्राह्मणांनी ते राज्य सोडून दिले व ते अन्य राज्यांत निघून गेले. यानंतर तेथे पाऊस न झाल्याने दुष्काळ पडला. तेव्हां रोमपादने आपल्या मित्रांच्या सल्लयावरून काही सुंदरी ऋष्यश्रृंगकडे पाठवल्या. त्यांच्यामुळे आकर्षित झालेला, ऋष्यश्रृंग राज्यात आला. रोमपादने आपली कन्या शान्ता हिचा विवाह त्याच्याशी करून दिला. ऋष्यश्रृंगने राज्यात पाय ठेवताच तेथे नेहमीप्रमाणे पाऊस पडू लागला.

पांडव अशाप्रकारे अनेक तीर्थांना भेटी देत राहीले. ते महेन्द्र पर्वताजवळ पोचले. तेथे अकृतवर्णाने धर्मराजाला परशुरामाची गोष्ट सांगितली. हयवंशज कार्तवीर्याने दत्तात्रया

कडून वर मिळवून हजार हात मिळवले. शक्तीच्या मदाने आंधळा होऊन त्याने खूप धुमाकूळ घातला. एकदा कार्तवीर्य परशुरामाचे पिता जमदग्नी यांच्या आश्रमात आला. आश्रमाचा विध्वंस करून तो हेमधेनु पकडून घेऊन गेला. आश्रमात परत आल्याबरोबर त्याला ही बातमी कळली अन् त्याने युद्ध करून कार्तवीर्यला मारून टाकले. जमदग्नी एकटे असलेले पाहून कार्तवीर्यच्या पुत्रांनी आश्रमात प्रवेश केला आणि सुडबुद्धीने त्यांचा गळा कापून निघून गेले. यानन्तर परशुरामाने एकवीस वेळा विश्वभ्रमण करून पृथ्वी निःक्षत्रीय केली. अशा तऱ्हेने त्यानेही आपली सूडाची तहन भागवली.

पांडव प्रभास तीर्थी पोचल्यावर कृष्ण-बलराम आणि काही यादव ही खबर ऐकून त्यांना भेटायला आले. यादवांनी पांडवांना मोठ्या विश्वासाने सांगितले की युद्धात पांडव नक्कीच कौरवांचा अन्त करून सिंहासनावर बसतील.

यादव द्वारकेला परतल्यावर पांडवांनीही आपली तीर्थयात्रा पुढे सुरु केली. शेवटी ते गन्धमादन पर्वतावर पोचले अन् तेथेच अर्जुनाची प्रतीक्षा करत थांबायचे ठरवले. तो महापवित्र असा प्रदेश होता. सर्व पुण्यस्थलांतले उत्तम असे पुण्यस्थळ. तेथे पांडवांना नरकासुराच्या हाडांचा ढीग दिसला.

गंधमादनवर पोचता पोचताच जोरदार वारा वाहू लागून धूळ उडाली. सर्वत्र अंधःकार पसरला अन् जोरदार पाऊस पडू लागला, विजा चमकू लागल्या. आपल्या रक्षणासाठी ते सैरावैरा धावले. सकाळपर्यन्त पाऊस थांबला, वातावरणही शान्त झाले. परन्तु पायी चालल्याने अन् जोरदार पावसामुळे थंडीने कापत असलेली द्रौपदी शुद्ध जाऊन खाली कोसळली. नकुलने झटकन तिला आधार दिला नाहीतर खालच्या दगडांवरच ती आदळली असती. तिचे मस्तक आपल्या मांडीवर घेऊन धर्मराज बराच वेळ रडत राहिला. सर्वांनी तिची सेवा-शुश्रूषा केली. रस्ता दगधोंड्यांनी आणि काट्या कुट्यानीं भरलेला असल्याने पुढे जाणे अशक्य होते. तेव्हां भीमाने आपला पुत्र घटोत्कच याचे स्मरण केले. तो आपल्या राक्षससेनेसह तेथे आला. स्वतः घटोत्कचाने द्रौपदी व पांडवांना खांद्यांवर बसवले. बाकी सर्वांना अन्य राक्षसांनी उचलले व वेगाने ते पुढे जाऊ

लागले. कैलासजवळच्या बदरिकाश्रमी पोचल्यावर सर्वजण खांद्यांवरून खाली उतरले. जवळून गंगा वाहत होती. सर्वांनी तिच्या पाण्यात स्नाने केली. तेथील मुनिगणांनी पांडवांना कंदमुळे फळे इ.देऊन ह्यांचा अतिथिसत्कार केला.

सहा दिवस तेथेच राहिल्यावर एकदा हवेतून एक दिव्य सुगन्ध आला अन् अचानक पांडवांच्या मधे अेक अपूर्व असे फूल येऊन पडले. ते अत्यन्त सुंदर असून त्याचा सुगंधच सर्वत्र पसरत होता ते आपल्या हाती घेत द्रौपदी भीमाला म्हणाली, ''हे मी धर्मराजाला देणार. असली फुलं घेऊन जाऊन आपण काम्यकपनात सुरक्षित ठेवू. माझ्या साठी आणखी फुलं शोधून आणता?''

द्रौपदीची इच्छा की पूर्ण करण्यासाठी भीम तेथून निघाला. हातात धनुष्य बाण घेऊन ज्या दिशेने सुगन्ध आला, त्या दिशेला तो जात राहिला. कोकिलांचे कूजन, भ्रमरांची गुणगुण आणि लहान लहान धबधब्यांच्या धारेचा आवाज त्याचे मन उल्हसित करत होते. वाटेत रस्ता अडवणारी झाडे कापून दूर करत, मधे मधे आरोळ्या ठोकत तो पुढे जात राहिला. एका ठिकाणी त्याला एक मोठी केळ्यांची बाग दिसली. त्या झाडांमधून वाट काढत त्याने पुन्हा एकदा आरोळी मारली ती ऐकून जलपक्ष्यांचा एक कळप आकाशात उंच उडाला. त्या पक्ष्यांना पाहून तेथे पाणी असल्याचे भीमाने ओळखले. त्या दिशेने जाऊन तो एका सरोवराच्या किनारी पोचला.

भीमाने प्रथम सरोवरात स्नान करून आपले शरीर शीतल करून घेतले. नंतर केळ्यांच्या बागेतून थोडा पुढे गेला. पुन्हा एकदा दंड थोपटून त्याने सिंहनाद केला, आरोळी ठोकली. या जागेत हनुमान होता. हे गर्जन भीमाचे असल्याचे त्याने ओळखले. भीमाची भेट होणार म्हणून त्याला फार आनन्द वाटला. तो मुद्दामच भीमाच्या वाटेवर आडवा पसरला अन् आपली शेपूट त्याने अेकाद्या झेंड्यासारखी उंच उचलून धरली. नंतर त्याने एक टाळी वाजवून चारी दिशा दुमदुमून टाकल्या.

ते आवाज ऐकून भीम हनुमानाजवळ आला.

चान्दोबाच्या बातम्या

हत्तींसाठी रेडियो कॉलर

जंगलात फिरणाऱ्या हत्तींवर नजर कशी ठेवता येईल? नेहमी त्यांच्याबरोबर रहाता वा फिरता तर येणार नाही. यासाठी त्यांच्या गळ्यात आता लहानशा रेडियो-साधनाने युक्त अशी कॉलर किंवा पट्टा बांधण्यात येत आहे. या रेडियोचा रिमोट कंट्रोल अर्थात पर्यवेक्षकाकडे असणार. त्यामुळे पर्यवेक्षण सोपे होत आहे. नुकतेच बंगालच्या जल्दपारा प्राणी अभायारण्यात असे आढळले की, एक हत्तीण आपल्याबरोबर, हत्तींचा एक कळप घेऊन जात आहे! तेव्हा एका हत्तीला मादक औषध पाजून व त्याच्या गळ्यात असा पट्टा बांधून त्याला सोडले. सर्व हत्ती त्याच्या मागोमाग परत आले. यामुळे वन्य प्राणी शाखेच्या अधिकाऱ्याला त्यांच्यावर नजर ठेवणे सोपे झाले. आशाप्रकारे आतापर्यंत पाच वेळा कॉलरचा अुपयोग करण्यात आला आहे. पण यापूर्वी जे हत्ती निरनिराळे रहात होते त्यांच्या गळ्यात असे पट्टे बांधले गेले.

सुंदर अुंट

'बिंटी होमलोल मधे एक अुंट ३,९०,००० अमेरिकन डॉलर्सना खरीदला गेला (जवळ जवळ १.३७ कोटी रुपये). बऱ्याचशा गल्फ देशात अुंटांच्या दौडीच्या स्पर्धा ही प्रसिद्ध क्रीडा आहे. ओमनमधेच असे खूपसे अुंट आहेत की, जे खूप वेगाने पळू शकतात. येथील सर्वसाधारण एका अुंटाची किंमत ८०० डॉलर असते. आतापर्यन्त सर्वात अधिक किंमतीला खरीदल्या गेलेल्या अुंटाची किंमत २,६०,००० इतकी आहे. परन्तु 'बिंटी' ३,९०,००० ला खरीदला गेला. त्याची खरेदी करणारा माणूस युनायटेड अरब एमिरेट्स्चा एक अज्ञात व्यापारी आहे. त्याचे म्हणणे असे की हा अुंट सर्वात अधिक वेगाने पळू शकणारा आहे. त्यामुळेच तो असे म्हणत फिरत असतो कि हा 'सुंदर अुंट' असून मी त्याचा मालक आहे.

भारतीय चित्रांना सर्वाधिक मूल्य

'साअुथबीस ऑक्शन कंपनी' ही लंडनची सुप्रसिद्ध लिलाव करणारी कंपनी आहे. ऑक्टोबर ८ रोजी येथे भारतीय चित्रकारांच्या १५० चित्रांचा लिलाव झाला. केरळचे सुप्रसिद्ध चित्रकार राजा रविवर्मा (१८४८-१९०६) यांच्यापासून ते आजचे सुप्रसिद्ध भारतीय चित्रकार एम्.एफ्. हुसेन यांच्या पर्यन्तची अनेक चित्रे येथे प्रदर्शित झाली. त्या दिवशी विकलेल्या दहापैकी आठ चित्रे तर रविवर्माचीच होती. एका चित्राची ठरलेली किंमत होती २,२०,००० रुपये. पण लिलावात ते १४,१६,८०० ला विकले गेले. त्यांची बाकीची सात चित्रे ११,२०,००० रुपयात विकली गेली. रवीन्द्रनाथ टागोर यांचे एक चित्र ९,१३,००० रु. ना विकले गेले. हुसेनचे एकही चित्र तितक्या किमतीला गेले नाही. विशेष गोष्ट अशी की ही सारी चित्रे खरीदणारे अन्य कोणी नसून तेथे रहाणारे भारतीयच आहेत.

मॅक पोलिसमन

कॅलिफोर्नियाच्या सॅन जोन पोलिस विभागाचा एक रोबोट पोलिसमॅन आहे 'ऑफिसर मॅक'. इतर पोलिसवाल्यां प्रमाणे यानेही ऑक्टोबरच्या आरंभी आपले पद ग्रहण केले. 'मॅक' रस्त्या रस्त्यातून फिरत लोकांना 'अपराध कसे टाळावे' याबद्दल सांगत असतो.

'चांदोबा' पुरवणी - ९७

भारताची वृक्षसंपदा

बेल

आपल्या देशात पवित्र मानल्या जाणाऱ्या वृक्षांमधे बेलाचे खूप महत्व आहे. शिवपूजेसाठी याच्या पानांचा अुपयोग केला जातो. याची पाने मअू व जाड असतात. शिव-मंदिरांच्या प्रांगणात व मोठ् मोठ्या अुद्यानातून ही झाडे लावली जातात. ती अगदी सहज, आपली आपण वाढू शकतात. याचे फळही पवित्र मानले जाते. ते समृद्धी व संपदेचे चिन्ह मानले जाते. त्यामुळेच याला 'श्रीफळ' असेही म्हणतात. हिन्दी, मराठी, बंगाली भाषेत याला 'बेल' म्हणतात. गुजराथीत 'बिली', तमिळ व मल्याळीत 'बिल्व' असे म्हणतात. तेलगुत 'बिल्व-वृक्ष' किंवा 'मारेडु' म्हणतात.

नेहमीच हिरवेगार दिसणारे हे बिल्व-वृक्ष दहा मीटर पर्यंत अुंच वाढतात. झाडाची साल जाड व काटेरी असते, फांद्यांना गाठी असून त्या वाकड्या-तिकड्या असतात. थंडीत याची पाने झडतात. वसंत सुरु होताच पुन्हा पालवी फुटते.

याच्या कोमल हिरव्या-पांढऱ्या फुलांना सुगंध असतो. फळाचे साल कडक असून आतील गर खाल्ला जाअू शकतो. वाळलेल्या गरात साखर घालून तो ताकात मिसळून स्वादिष्ट पेय बनवले जाते. बेलाची फळे, पाने, साल व मुळातही औषधी गुण असतात. भारतात सर्वत्र ही झाडे आढळतात.

संत्री, लिंबू यांच्याप्रमाणे बेलफळही सायट्रस जातीत सामावले जाते.

आपल्या देशातील ऋषि-मुनि

अस्तिक

मनसादेवी व जरत्कारु यांचा अस्तिक हा पुत्र होता. च्यवन ऋषींजवळ याने विद्याभ्यास केला. मनसा कश्यप मुनींची कन्या होती. त्यांचा सर्पावर मोठाच अधिकार होता. एकदा सर्प घोर संकटात सापडले.

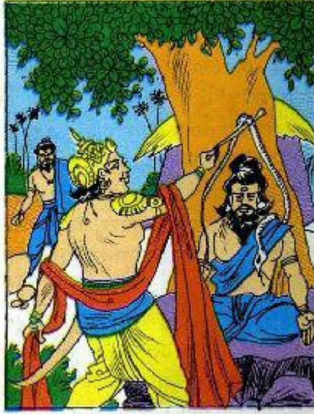
अर्जुनाचा नातू परीक्षित एकदा शिकारीसाठी अरण्यात गेला. तेथे तो ज्या मृगाचा पाठलाग करू लागला, तो शमिक मुनींच्या आश्रमाकडे गेला. तेथे जाअून राजाने त्या मृगाबद्दल विचारणा केली. परन्तु ध्यानमग्न मुनींनी त्याच्या प्रश्नांना अुत्तरे दिली नाहीत. रागाने मानसिक संतुलन बिघडून राजाने जवळच पडलेला मृत सर्प अुचलून तो मुनींच्या गळ्यात घातला. शमिकांचा पुत्र श्रृंगीने हे दृश्य पाहिले, तेंव्हा क्रोधाने त्याने शापवचन अुच्चारले की, 'हा अहंकारी राजा सात दिवसांच्या आत सर्पदंशाने मरेल.'

परीक्षितला हे कळल्यावर त्याला आपली चूक कळून चुकली. सापापासून वाचण्यासाठी त्याने साप आत पोचूच शकणार नाही असे एक भवन बनवले व त्यात तो राहू लागला. भवनाच्या चारी बाजूंना पहारेकरी डोळ्यात तेल घालून पहारा देअू लागले. तरीही तक्षक नावाच्या सापाने अळी बनून एका फळात प्रवेश केला. इतर फळांबरोबर ते फळ भवनात पोचले. सातव्या दिवशी ते फळ खाण्यासाठी कापले, तेंव्हा अळी पुन्हा सर्प बनून राजाला डसली व त्याला तक्षकाने यमसदनास पाठवले.

तक्षकाच्या य कृतीने परीक्षित-पुत्र जनमेजय याने रागाने सर्पवंशाचाच नायनाट करण्यासाठी सर्पसत्र-यज्ञ आरंभला. मुनींच्या मन्त्रपठणामुळे जागोजागचे सर्प येअून होमकुंडात मरू लागले. तक्षक घाबरून इन्द्रसिंहासनाला चिकटून बसला. तरीही मन्त्रप्रभावाने सिंहासनासीन इन्द्रासह तक्षक होमकुंडाकडे खेचला जाअू लागला.

हे दृश्य पाहून देव भयभीत झाले. ते सर्वजण मनसादेवीकडे गेले व आपणाला या विपत्तीतून वाचवण्याची तिला विनन्ती केली. मनसेने आपला पुत्र अस्तिक याला पाठवून सर्पसत्र थांबवण्यास सांगितले.

अस्तिक जनमेजयाजवळ गेला. मुनिकुमाराने आपली प्रतिभा व विवेकाने जनमेजयाला आपणाकडे आकर्षित करून घेतले. त्याच्या बोलण्याने प्रसन्न झालेल्या जनमेजयाने त्याला वर देअू केला. अस्तिकाने सर्पयज्ञ तेथेच थांबवण्याचा वर मागितला. जनमेजयाला यज्ञ थांबवावाच लागला. तक्षक व बाकीचे साप वाचले. काही लोकांचा असा समज आहे की, 'अस्तिक, अस्तिक' असे म्हटले की माणूस सर्पदंशातूनही वाचतो.

तुम्हाला माहीत आहे काय?

१. 'वंदेमातरम्' गीताचे रचयिता कोण?
२. जगात सर्वात लहान स्वतन्त्र देश कोणता?
३. सूर्याभोवती किती ग्रह फिरत असतात?
४. इंग्लंडला बाकीच्या युरोपपासून निराळे करणाऱ्या कालव्याचे नाव काय?
५. भारताचे राष्ट्रीय पुष्प कोणते?
६. 'मिकी माअूस' व 'डोनाल्ड डक' यांचा अुत्पन्नकर्ता कोण?
७. विदेशी वस्तूंवर आकारण्यात येणाऱ्या कराला काय म्हणतात?
८. अमेरिकेच्या करन्सीचे नाव काय?
९. नर्सच्या पेशाचे स्थापक कोण?
१०. भारतीय संसदेच्या दोन्ही सभांची नावे कोणती?
११. बुद्धिबळांच्या पटावर किती चौकटी असतात?
१२. सूर्यकिरणांपासून मिळणारे व्हिटॅमिन कोणते?
१३. सर्वात अधिक सोने कोणत्या देशात सापडते?
१४. पांढऱ्या झेंड्याचा अुपयोग कोणत्या स्थितीत केला जातो?
१५. सौरमंडलातील सर्वात मोठा ग्रह कोणता?
१६. 'नायटिंगेल ऑफ इंडिया' कोणाला म्हटले जाते?
१७. सर्वात अधिक अुंचीचा प्राणी कोणता?
१८. ऑलिंपिक क्रीडा किती वर्षांतून एकदा घेतल्या जातात?

अुत्तरे

१. बंकिमचन्द्र चटर्जी.
२. रोममधील व्हॅटिकन सिटी.
३. पृथ्वीसह नअू.
४. इंग्लिश चॅनेल.
५. कमळ.
६. वॉल्ट डिस्नी.
७. कस्टम ड्यूटी.
८. डॉलर.
९. फ्लरिन्स नाइटिंगेल.
१०. लोकसभा व राज्यसभा.
११. ३२ काळ्या व ३२ पांढऱ्या.
१२. व्हिटॅमिन डी.
१३. दक्षिण आफ्रिका.
१४. तह करण्यासाठी.
१५. गुरू ग्रह.
१६. सरोजिनी नायडू.
१७. जिराफ.
१८. चार वर्षांतून एकदा.

पंचवीस पैशांना चप्पल

चन्द्रभानु हा कनकपुरचा रहिवासी. भांडी खरेदीसाठी तो निघाला त्याच्या चपला जुन्या झाल्यामुळे एका चपलेचा अंगठा वाटेत तुटला. 'बाजारात जातोच आहोत तर नव्या चपलाही घेवू' असा त्याने विचार केला.

वाटेत एक जुने देऊळ होते. तेथून जवळच असलेल्या दुकानात चप्पलजोड ओळीत लावून ठेवलेले होते. त्या पाहून चन्द्रभानुने ठरवले की बाजारात जाताजाता इथेच चपला खरीदाव्या. दुकानच्या समोर जाऊन तो उभा राहिला. तिथे एका फळीवर लिहिले होते - ''चप्पल जोड २५ पैसे'' त्याला फार आनंद वाटला की, 'ज्याची खरी किंमत दहा रुपये तरी असायला हवी, असा चप्पल जोड इथे पंचवीस पैशात मिळतोय. फारच स्वस्त आहेत की!' त्यापैकी आकर्षक दिसणारा जोड निवडून त्याने चपला पायात घालून पाहिल्या. आकार, रंग अन् मापाच्या दृष्टीने छानच होत्या त्या.

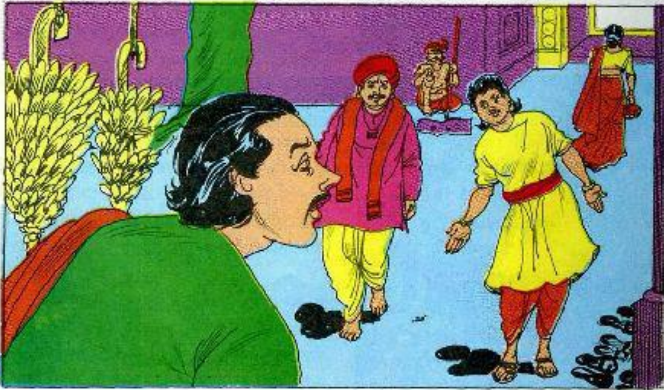
खिशातून पंचवीस पैसे काढून चन्द्रभानु दुकानदारापुढे करू लागला तेंव्हा त्याच्याकडे संशयाने पहात दुकानदार म्हणाला, ''या चपला तुमच्या नाहीत! त्या पराशरच्या आहेत. तुम्ही तर चपला इथे ठेवल्याच नाहीत.''

इतक्यात पराशर तिथे आला अन् चन्द्रभानुवर रागवत म्हणाला, ''अगदी दिवसाढवळ्या चोरी, अन् ती ही देवळासमोर?''

चपलेतून पाय काढत चन्द्रभानु म्हणाला, ''मी चोर नाहीय महाराज! ही फळी पहा. हिच्यावर जर लिहिलंय की 'चप्पलजोडीचे पंचवीस पैसे.' 'चप्पल जोडी संभाळण्यासाठी पंचवीस पैसे' असे लिहिलं असतं, तर माझ्या हातून चूक झाली नसती. नीट शिक्षण झालं नसलं, म्हणजे अशी चूक होते.''

पटकन आपल्या चपला घालत पराशर म्हणाला, ''हो हो, नीट न शिकलेल्यांकडून अशी चूक होतेच, पण चांगले सुशिक्षित असूनही पंचवीस पैशात चप्पल खरीदू इच्छिणाराकडून अधिक चूक होते.''

रोहित व्रते

अमावस्येची भुतं

कोमल अन् सुकुमारी यांचं नुकतंच लग्न झालं. कोमलचे आईबाप त्याच्या लहानपणीच वारले होते. आजीनं त्याला वाढवलं. पण त्याचे चार हात झालेले पहायला काही जगली नाही बिचारी! तिच्याकडून कोमलला दहा एकर सुपीक शेतजमीन मिळाली होती. तिच्या आधारे त्याचे दिवस मजेत जात.

सुकुमारीही सुखानं नांदू लागली. ना कोणाचा दबाव, ना कसल्या जबाबदारीचं ओझं! अगदी स्वतंत्र, बंधनमुक्त होती ती. आणि शेजारचं घर भाड्यानं घेऊन मंथरा तिथं रहायला आली! सुकुमारीचा सुखी संसार तिला पहावेना! पति-पत्नीत भांडण लावायचा तिनं विडाच उचलला.

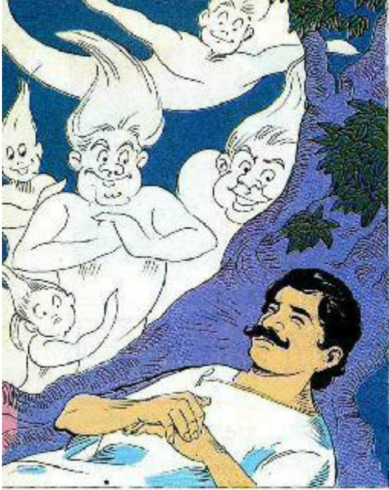
''तुझा नवरा तर नोकरी करत नाही. शेती-वाडीचं कामही दुसऱ्यांकडूनच करून घेतो. मग कमीत कमी तुला स्वयंपाकात मदत करायला काय हरकत आहे?'' मंथरा नेहमी सुकुमारीचे कान भरी.

''मला कळत नाही, तुझा नवरा असा अन्याय का करतो तुझ्याशी! लग्नाला वर्ष झालं; पण सोन्याच्या बांगड्या किंवा किमानपक्षी कानात कुड्या तरी बनवल्या तुझ्यासाठी? मला तर वाटतंय की त्याचं प्रेमच नाही तुझ्यावर!'' सुकुमारीला असं चिथावलं तरी स्वतः मंथरा मात्र प्रत्येक सणावारी फक्त एक मोत्यांची माळच घाली. - होतंच काय तिच्याजवळ?

''तुझ्या बापाला हुंडा द्यायची ऐपत नव्हती, म्हणून कोमलशी लग्न झालं तुझं! नाहीतर तुझ्यासारख्या सुंदर मुलीशी एकादा लहान-मोठा जमीनदार सहज लग्नाला तयार झाला असता!'' कपडे वाळत घालत असलेल्या सुकुमारीला मंथरा म्हणे.

मंथरेच्या बोलण्याचा सुकुमारीवर प्रभाव पडू लागला. तिच्या बोलण्याचा आंतरिक हेतु

आशा देकणे

समजण्याइतकी अक्कल नव्हती सुकुमारी-जवळ. त्यामुळे ती आता वारंवार कोमलशी भांडू लागली; तोंडाला येईल ते बोलू लागली. तिच्या दृष्टीत नवऱ्याची किंमत कमी होऊ लागली. सकाळी अुठल्यापासून काही ना काही कारणाने तिची कचकच चालू होई, ती म्हणे, 'हं, आपली मिळालीय मोलकरीण अन्नावारी राबायला!' धुणीभांडी कौरे कामाला विहिरीशी गेलं की मंथरा असेच आगीत तेल ओतायला. कोमल सेवायला बसला की सुकुमारी आदळआपट करत त्याला वाढताना तोंडाचा पट्टा सोडी, ''हो, आयतं मिळतंय चारी ठाव गिळायला! ना काम, ना धाम!''

शेतावरून कोमल परत आला, की सुकुमारी म्हणे, ''होऽ! आले ना बारा गड्यांचं काम अुरकून! अंगाला, कपड्यांना कुठं मातीचा डाग तरी पडलाय का? नोकरांनी कामं करावीत अन् आपण बसावं चंकाट्या पिटत! म्हतारीनं आयती इस्टेट ठेवलीय नं!''

घरात सुख-समाधान नावालाही राहिले नाही. एके दिवशी मंथराचं बोलणं आठवत राहिल्यानं तिला झोप येईना. कोमल मात्र शेजारी घोरत आरामात झोपला होता.

त्याच्या आवाजानं त्रासून सुकुमारीनं त्याला अुठवून म्हटले, ''तुम्ही इतक्या जोरानं का घोरता? मला झोप येत नाहीय. कुठे बाहेर निघून जाअू का मी?''

मध्यरात्री बायकोनं केलेल्या असल्या आरोपामुळे कोमल चिडून ''बाईची जात तुझी ! अंधारात कुठे जाशील एकटी? मीच जातो त्यापेक्षा,'' अस म्हणून घराबाहेर पडला.

बायकोचा भांडखोर स्वभाव कोमलला आवडेना. दुःखी होअून चालता चालता तो गावाबाहेर जंगलात केंव्हा आला हेही कळलं नाही त्याला. अमावस्येमुळे सर्वत्र मिट्ट काळोख होता. आता घराकडे परतावं असा विचार त्याच्या मनात आला. इतक्यात एका वडाखाली काही मशाली जळत असलेल्या त्याला दिसल्या. स्वच्छ प्रकाश होता तिथे. कोमल तिकडे वळला. तिथे मशालींच्या अुजेडात चार भुतं काही करमणुकीच्या कार्यक्रमात मग्न होती. 'भांडखोर बायकोच्या भीतीपुढे भुतांना काय मोजायचं?' - असा विचार करून कोमल पुढे झाला.

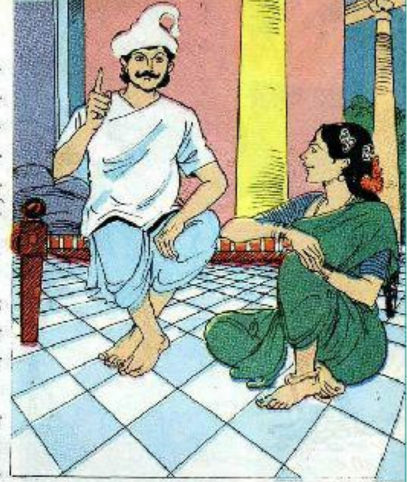
भुतांचा नायक किचकिच आवाजात सांगत होता, ''तुम्ही सगळं नीट ऐका. आपल्या चारांपैकी जो बाकी तिघांना खूप

हसवेल त्याला एक विशेष बक्षिस मिळेल.

लगेच एका भुताने गाणे म्हटले. दुसरं भूत आपले पाय पसरत अन् ते हवेत अुडवत गात राहिला. तिसऱ्याने एक विनोदी गोष्ट सांगितली. त्यांच्या या कार्यक्रमात कोमलला विशेष मजा वाटेना. त्याला झोप अनावर होअू लागली. जांभई देत तो आपला जवळच्याच दुसऱ्या वडाखाली खोडाला टेकून झोपून गेला. लगेच त्यानं घोरायलाही सुरुवात केली.

त्या आवाजानं क्षणभर भुतं थोडा वेळ दचकून गप्प झाली. मग जेंव्हा त्यांनी इकडेतिकडे पाह्यला सुरुवात केली तेंव्हा घोरत असलेला कोमल त्यांना दिसला. हळूहळू ती त्याच्याजवळ गेली. घोरताना त्याच्या मिशा वर-खाली हलत होत्या. माठासारख्या आकाराचं त्याचं पोट अन् घोरण्याचा आवाज ऐकून त्यांना हसू येअू लागलं. त्यांच्या हसण्यानं कोमल जागा झाला. भुतांचा नायक त्याला म्हणाला, ''दर आवसेच्या रात्री आम्ही इथं करमणुकीचा कार्यक्रम करतो. आजच्या कार्यक्रमाचा विजेता तूच आहेस. आम्हा सर्वांना खूप हसवलंस तू.'' असे म्हणत एक काळी टोपी नायकाने कोमलच्या डोक्यावर ठेवली; अन् भुतं अदृश्य झाली.

बायकोवरचा राग आता जरा शान्त झाल्याने कोमल घराकडे निघाला. पोचता-पोचता सकाळ झाली. त्यावेळी सुकुमारी घरासमोर रांगोळी काढत होती. कोमलला पाहून ती गप्प राहिली, पण मनातल्या मनात ती विचार करू लागली की, 'रात्रीच्या आपल्या मूर्खपणाबद्दल क्षमा कशी

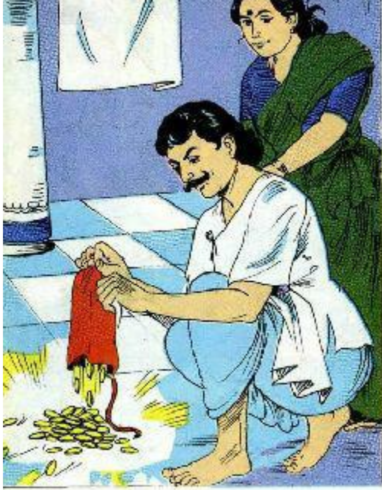
मागावी?''

''अग वेडे, शत्रू आणि दोस्तमंडळींच्यात हे क्षमा-प्रकरण चालतं. नवरा-बायकोंमधे त्याला कसलं स्थान?'' कोमल एकदम म्हणाला.

आपल्या मनातला विचार कोमलला कसा कळला याचं सुकुमारीला आश्चर्य वाटलं.

कोमल म्हणाला, ''मलाही आश्चर्य वाटतंय याचं.''

सुकुमारीच्या मनात आलं, 'कोमलच्या डोक्यावर ही काळी टोपी कसली?'' पण कोमलला हा ही विचार समजला अन् त्यानं टोपी काढली. आता त्याला सुकुमारीच्या मनातलं काही कळेना. त्याला समजायला वेळ नाही लागला की 'हीच तर भुतांची अद्भुत भेट!' आनन्दानं त्यानं बायकोला सर्व

काही सांगितलं.

क्षणभर विचार करून सुकुमारी कोमलला म्हणाली, ''आपल्याला हो काय या टोपीची गरज? त्यापेक्षा राजालाच नेअून द्या ती. त्यांना आपला शत्रू कोण, मित्र कोण हेही कळत नाही असं म्हणतात. टोपी त्यांनाच चांगली अुपयोगी पडेल नं?''

''वा, वा सुकुमारी! बायको असावी तर अशी! तुझ्यासारखी राजभक्ती इतर सर्वांच्यात असती तर किती छान! राजाला हेर अन् अंगरक्षकांवर कित्ती खर्च करावा लागतो. टोपी मिळाली तर हा खर्च वाचेल की!'' असे म्हणून कोमल ताबडतोब राजाकडे गेला. टोपीचं महात्म्य सांगत ती राजाला देअून तो परत निघाला.

राजाने कोमलला थांबवत म्हटलं, ''शाब्बास! तुझी राजभक्ती अजब आहे! तुझी भेट तर अमूल्य आहे. पण तुला काही दिल्यावाचून कसा परत पाठवू?'' अन् कोषाध्यक्षाला बोलावून मोहरांची एक थैली राजाने कोमलला दिली.

घरी आल्यावर कोमलनं मोहरा सुकुमारीच्या पुढ्यात ओतल्या. ती हर्षानं म्हणाली, ''इतकं धन? आता असं करा. व्यापार जाणणाऱ्या तुमच्या काही मित्रांचा सल्ला घेअून एकादा व्यापार सुरू करा. कामाला लागलात की हे ढेरपोटही थोडं कमी होईल अन् घोरायची सवयही जाईल.'' कोमलला हा सल्ला आवडला.

इतक्यात महिन्यापूर्वी आपल्या बहिणीच्या लग्नाला गेलेली मंथरा परत आली. सुकुमारीचं बदललेलं भाग्य पाहून ती अवाक् झाली. तरीही आपल्या बुद्धि-चातुर्याचा अुपयोग करून तिनं सुकुमारी कडून 'अमावस्येच्या भुतांची गोष्ट' माहीत करून घेतलीच.

त्याच रात्री तिनं आपला नवरा भीरू याला कोमलच्या भाग्याचा किस्सा सांगितला अन् त्याला म्हणाली, ''आजही आवसच आहे. तुम्हीही जंगलात जाअून कोमलसारखे घोरायला लागा. भुतं संतुष्ट झाली की कोमलसारखी दुसऱ्याचं मनं कळणारी टोपी नका आणू. त्यांच्याकडून स्वतःला अदृश्य करता येण्यासारखी टोपी मागून आणा. ती डोक्यावर ठेवून सरळ राजवाडा गाठा. अदृश्य रूपात खजिन्यातल्या मूल्यवान वस्तु लुटून आणा. राणी आठवड्यातल्या दर दिवशी निराळे दागिने घालते. तेही आणायला विसरू नका हं!''

बिचाऱ्या भीरूचा चेहरा अुतरला. तो म्हणाला, ''मला नाही धोरता-बिरता येत!''

मंथरा रागावून म्हणाली, ''माणसाला काहीही अशक्य नसतं फक्त प्रयत्न हवा करायला. जाअून प्रयत्न करा. नक्की व्हाल सफल.''

मंथरेनं सांगितल्याप्रमाणे भीरू जंगलात गेला. झाडामागून त्यानं भुतं पाहिली अन् भीतीनं थरथर कापत तो अेकदम ओरडला. दुसऱ्याच क्षणी भुतं त्याला घेरून म्हणाली, ''अरे नालायका! आमच्या गमतीत विघ्न आणलंस बघ!'' अन् रागावून त्याच्याकडे पाहू लागली.

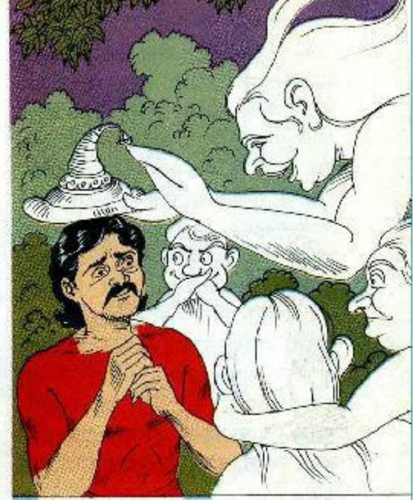
भीरू घाबरत म्हणाला, ''ओरडलो नाही मी! तो घोरायचा आवाज होता.'' हे ऐकून भुतं खदाखदा हसू लागली. त्यांचा नायक भीरूची तारीफ करत म्हणाला, ''तूही गंमतीशीरच दिसतोस की! पण आता सांग, अमावस्येच्या या अंधारात इकडे कशाला आलास?''

अजूनही भीत असलेला भीरू गडबडत म्हणाला, ''अदृश्य पोटी मागायला.''

त्याच्या बोलण्याचं भुतांना आश्चर्यच वाटलं अन् ती आणखीच हसू लागली. त्यांचा सरदार भीरूची पाट थोपटत म्हणाला, ''वा, वा! काय वाक्चातुर्य तुझं! तू तर जन्मापासनंच विनोदी असावास. माणसा, आता सांग, ही पोटी म्हणजे काय?''

आतापर्यंत भीरूची भीती गेली होती. तो म्हणाला, ''मला टोपी म्हणायचं होतं; टोपी. अदृश्य टोपी!''

''ओहो! असं होय?'' असं म्हणत

सरदारानं हवेत हात हलवला अन् एक पांढरी टोपी त्याच्या हाती आली. ती भीरूच्या डोक्यावर ठेवत तो म्हणाला, ''मानवा! खूप हसवलंस आज आम्हाला. पुढल्या अमावस्येला ये पुन्हा.'' अन् भुतं एकदम वटवाघळं बनून हवेत अुडून गेली.

खूप आनन्दानं भीरू तिथून निघाला. सकाळपर्यन्त राजवाड्यात पोचला तो. टोपीमुळे कुणाला न दिसता तो सरळ पहारेकऱ्यांच्या नजरेसमोरून जाअू शकला. त्याने खजिन्यात प्रवेश केला. तिथे रत्नं, मोती, मोहोरा यांचे ढीग होते. ते सर्व एका पोत्यात भरून अन् खांद्यावर लादून तो अंतःपुरात पोचला.

राजा-राणी आपापल्या मंचकावर झोपले होते. दोघांही गाढ झोपेत होते. एका

कोपऱ्यातल्या मेज़ावर राणीचे सातही दिवसांचे दागिने नीट रचून ठेवले होते, अन् तिथेच राजाचा मुकुटही होता. भीरूने सारे दागिने पोत्यात टाकले. जाताजाता तो विचार करू लागला, 'मंथरेच्या अकलेमुळे इतके दागिने मिळाले, तिच्याजवळ राणीचे दागिने असतील, तर मला राजाचा मुकुट का नको?' त्याने मुकुट अुचलून अदृश्य टोपीवर दाबून बसवला अन् मोठ्या ऐटीत बाहेर पडला.

सवय नसल्यानं त्याला वाटलं की मुकुट फार वजनदार आहे. त्याने तो काढून हातात घेतला. राजवाड्याच्या महाद्वारातून जाअू लागताच पहारेकऱ्यांनी त्याला पाहिले अन् ते ओरडू लागले. ''अरे, इतकी हिम्मत तुझी? खुशाल राजाचा मुकुटच चोरून नेत आहेस?'' त्याला पकडून, बांधून त्यांनी राजासमोर अुभा केला.

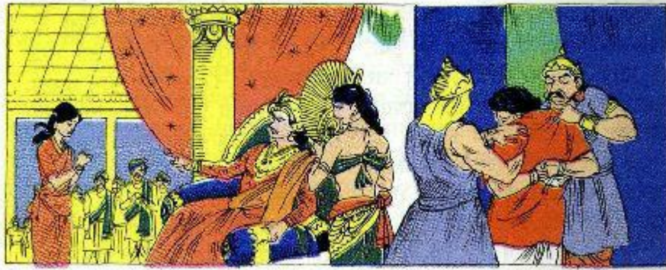
भीरू थरथर कापू लागला. मुकुट काढताना त्याला चिकटून अदृश्य टोपीही डोक्यावरून निघाल्याचं त्याच्या लक्षात आलं. तो रडू लागला अन् मनातल्या मनात मंथरेला शिव्या देऊ लागला.

भीरूचे एकूण हावभाव पहाता, राजानं ओळखलं की याचा 'बोलविता धनी' दुसराच कोणी असणार. त्यानं कोमलनं दिलेली टोपी डोक्यावर ठेवली अन् खरी गोष्ट त्याला कळून चुकली.

ताबडतोब सैनिकांना पाठवून राजाने मंथरेला आपल्या समोर हजर करायला सांगितलं. कडक स्वरात चौकशी केल्यावर तिचा लोभीपणा आणि कुबुद्धी सर्वांना कळून चुकली. राजानं दोघांना तसेच्या तसेच राज्य सोडून बाहेर जायला फर्मावलं.

सर्व हकीकत कळल्यावर सुकुमारी कोमलला म्हणाली, ''त्या अमावस्येच्या भुतांमुळे आपला संसार ठीकठाक झाला. मंथरा नेहमी तुमच्याबद्दल माझ्या मनात वीष ओतत राहिली अन् माझं मन तिनंच कलुषित केलं.

डोकं हलवत कोमल म्हणाला, ''बघ सुकुमारी, अैरी-गैरी माणसं बोलतात तेंव्हा त्यांच्यावर विश्वास ठेवू नये. अविवेक नावाची भुतं जोवर आपल्याच मनात ठाण मांडून बसतात, तोवर मंथरा नाहीतर आणखी कोणी चुगल्या करतच रहातं. आपणच विवेक संभाळावा हे बरं ना!''

कारण

रघुनंदन मिश्रा अग्रहारच्या इतर रहिवाशांपेक्षा जास्त धनवान होता. पंधरा एकरांची सुपीक शेत-जमीन अन् दोन एकरात पसरलेली आमराई त्याच्या मालकीची होती. त्याला रुक्मिणी नावाची एकुलती एक मुलगी होती.

रुक्मिणी आता अुपवर झाली होती. मिश्रा तिच्यासाठी स्थळे पाहू लागला. त्याची अशी इच्छा होती की, जावई काव्य-शास्त्र शिकलेला, सुंदर असावा. त्याला घरजावई करून घ्यायचाही मिश्राचा इरादा होता.

रघुनन्दन मिश्राच्या अपेक्षेप्रमाणे दोन-तीन युवक त्याला सापडले, पण घर-जावई बनून रहायला कोणीच तयार नव्हता. अशातच एकदा रुक्मिणी आपल्या आईबरोबर नात्यातल्या एका लग्नाला गेली. तिथे श्रीकान्त नावाच्या तरुणाशी तिचा परिचय झाला. इतरांच्या सांगण्याप्रमाणे श्रीकान्त विशेष श्रीमंत नव्हता, पण तो पंडित अन् व्यवहारी होता.

श्रीकान्त मुलीच्या मनात भरलाय हे आईने ओळखले अन् तिला खूप आनन्द वाटला. पण 'घर-जावई बनण्याची' अट आठवल्यावर ती काहीशी निराशही झाली. तरीही तिने श्रीकान्त जवळ त्याचे शिक्षण व पुढे काय करायचा इरादा आहे वगैरे चौकशी केली.

श्रीकान्त लगेच अुत्तरला, ''माझ्या वडलांनी माझ्यासाठी दोन एकर जमीन ठेवली आहे. पण तिचं अुत्पन्न कुटुंबाला पुरेसं होण्याइतकं नाहीय. आणखी काही कमाई करणं आवश्यक आहे. सर्वजण सल्ला देतायत की मी एकादं गुरुकुल सुरू करावं. मलाही ते योग्य वाटतंय.''

त्याचे अुत्तर ऐकून रुक्मिणीच्या आईने लांब सुस्कारा सोडला अन् ती म्हणाली, ''तुम्हाला तर माहीत आहे, की आमचं-

सूर्यप्रकाश यादव

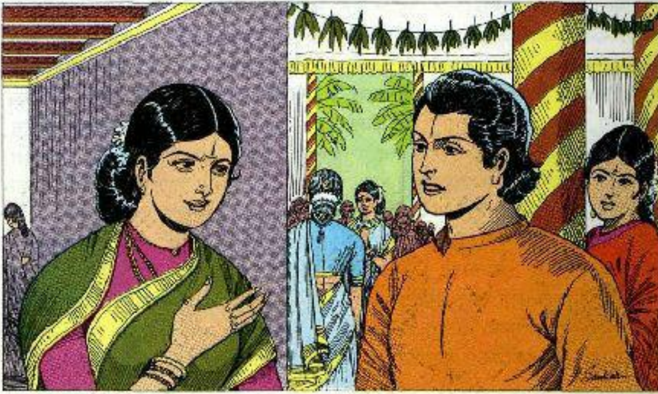
तुमचं बरंच दूरचं नातं आहे. पण शेवटी नातं ते नातंच! जवळचं असो वा लांबचं! माझ्या पतीनं मानलं, तर तुम्हाला जावई बनवायची इच्छा आहे माझी. तुम्ही माझ्या रुक्मिणीला पाह्यलंच असेल.''

श्रीकान्त हसत म्हणाला, ''रुक्मिणीला पाह्यलंय. तिचे वडील तर चांगले धनवान आहेत. त्यांना हवाय घरजावई. तुम्ही आमच्या दूरच्या नातेवाईक आहात, म्हणून जरूर मी अशा स्थळाच्या शोधात राहीन. मिळेलही कदाचित् कुठे!''

या गोष्टीला एक महिना झाला. रुक्मिणी व तिच्या आईने आग्रह धरला की श्रीकान्तशीच विवाह व्हावा. झक मारत रघुनन्दन मिश्राने थाटामाटाने लेकीचा विवाह श्रीकान्तशी करून दिला. पण 'ज्याने आपला घर-जावई बनायला नकार दिला, अशा माणसाचा चार चौघांदेखत अपमान करावा' अशी इच्छा मिश्राच्या मनात धुमसत होती. 'तसं झाल्यावरच आपल्या हृदयाची आग विझेल.'

लग्नानन्तर चार महिन्यांनी दिवाळीसाठी श्रीकान्त बायकोसह सासुरवाडीला आला. एका संध्याकाळी देवळाच्या मांडवात काही माणसे गप्पा मारत बसली होती. रघुनन्दनही त्यात होता. थोड्या वेळाने श्रीकान्त तेथे आला.

जावयाचा परिचय करून देत मिश्रा म्हणाला, ''सर्वजण म्हणतात, की माझा जावई मोठा विद्वान अन् विवेकी आहे. मलाही माहीत आहे ते. पण सर्वांसमोर हे सत्य प्रमाणित व्हावं असं वाटतंय मला!'' नंतर श्रीकान्तकडे वळून तो म्हणाला, ''तू विद्वान आहेस हे सर्वांना ठाऊक आहे. माझ्या काही प्रश्नांची अुत्तरं दे बरं. प्रश्न पहिला असा-कधी-कधी आकाशात अुडताना

बगळे मधुर आवाजात ओरडत जातात. का बरं असं?''

''त्यांना ही निसर्गाची भेट आहे.'' श्रीकान्त अुत्तरला. ''लिंब अन् चिंचेची झाडं वसंत-ऋतूत पल्लवित होतात. याचं काय कारण?'' ''तीही निसर्गाचीच भेट आहे ''श्रीकान्त अुत्तरला. ''रस्त्याच्या दुतर्फा जी झाडं असतात, त्यांच्या खोडाला गाठीच्या रूपात गोल गोळे दिसतात. याचं काय कारण?'' मिश्राचा पुढला प्रश्न होता. ''हे गोळेही नैसर्गिक रीत्याच बनतात.'' यावर हसून मिश्रा म्हणाला, ''विद्याहीन माणूसही माझ्या प्रश्नांची अुत्तरं देअू शकेल. पण आश्चर्य म्हणजे तुला बरोबर अुत्तरं देता आली नाहीत. बगळ्यांच ओरडणं मधुर असतं. कारण त्यांची मान लांब असते. लिंब अन चिंचेच्या झाडांना वसंतात पालवी फुटते याचं कारण असं की, त्यांची मुळं जमिनीत खोलवर पसरलेली असतात. अन् रस्त्याच्या दोन्ही बाजूंच्या झाडांना गोळे दिसतात याचं कारण जनावरं आपली शिंगं त्यावर घासतात. कारणं तर अशी आहेत. पण तू म्हणतोयस की सर्वाचं मूळ निसर्गच आहे. तुझी ही अुत्तरं मोठी विचित्र आहेत.''

यावर श्रीकान्त म्हणाला, ''बेडूक डरांव-डरांव करतात, ते काय त्यांच्या माना लांब असतात म्हणून करतात? बांबूंची झाडंही वसंतात पल्लवित होतात; त्यांची मुळं काय जमिनीत खोल रुजलेली असतात? अन् मामा, आपण क्षमा करत असाल तर एक विचारू? तुमच्या गळ्यावर जो इतका मोठा गोळा दिसतोय, तो काय जनावरांनी शिंगं घासल्यामुळे?''

हे ऐकून सर्वजण जोरात हसू लागले. रघुनन्दन मिश्राने आपली मान खाली घातली. त्याने प्रत्यक्षात जावयाची क्षमा न मागितली तरी त्याच्याशी आपली वागणूक बदलली. त्याला कळून चुकले की आपला जावई खरोखरच चांगला बुद्धिमान आणि हजरजबाबी आहे, व्यवहारी आहे. त्याने दिवाळसण खूप थाटामाटात साजरा केला. जावयाला सोन्याची साखळी, अंगठी व कपडे बनवून दिले. लेकीच्या अंगावरही दोन दागिने चढवून साडी-चोळी दिली. दोघे परत निघाल्यावर पुन:पुन्हा आपल्याकडे यायचे प्रेमाने आमंत्रणही दिले.

